

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Соціальні аспекти податкової політики як складової
фіскальної політики держави»

Виконала студентка групи СЗ-21-2
галузі знань 23 «Соціальна
робота» спеціальності 232 «Соціальне
забезпечення»
Малєєва Анна Сергіївна

Керівник к.е.н, доцент, доцент кафедри
соціального забезпечення та податкової
політики Дулік Т.О.

Рецензент: Заступник начальника відділу
податків і зборів з юридичних осіб у класах
неспеціалізованої оптової торгівлі управління
оподаткування юридичних осіб ГУ ДПС у
Дніпропетровській області
Бондар Людмила Борисівна

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

В.Є. Тараненко

“ _____ ” _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Малєєвої Анни Сергіївни

1. Тема роботи «Соціальні аспекти податкової політики як складової фіскальної політики держави»
Керівник роботи: Дулік Тетяна Олександрівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
затверджена наказом УМСФ від 20.03.2025 р.
2. Строк подання студентом роботи 11.06.2025 р.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі, нормативно-правові акти з питань формування та реалізації фіскальної та податкової політики, статистична інформація з офіційних веб-сайтів Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, матеріали періодичних та інтернет – видань тощо.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
 1. Теоретичні основи податкової політики в контексті функціонування фіскальної політики.
 2. Аналіз та оцінка рівня соціальної спрямованості податкової політики в Україні.
 3. Практичні рекомендації щодо оптимізації соціально орієнтованої податкової політики в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень): 11 таблиць, 9 рисунків.
6. Дата видачі завдання: 15.12.2024.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення теми роботи	Грудень 2024	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	Грудень 2024	Виконано
3.	Складання плану роботи	Січень 2025	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	Січень 2025 Лютий 2025 Березень 2025	Виконано
5.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання науковому керівнику та рецензенту, отримання відгуку та рецензії	Квітень 2025 Травень 2025	Виконано
6.	Консультації з науковим керівником	Згідно з графіком консультацій	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	Травень 2025	Виконано
8.	Здача роботи на кафедру	За розкладом	
9.	Захист кваліфікаційної роботи	За розкладом	

Студент Малєєва А. С.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник: Дулік Т.О.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ

Малєєва А. С. Соціальні аспекти податкової політики як складової фінансової політики держави.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 67 сторінках, містить 11 таблиць, 9 рисунків. Список використаних джерел розміщений на 5 стор. та містить 60 найменувань.

Зміст анотації:

У роботі досліджено соціальні аспекти податкової політики як складової фінансової політики держави. Розкрито теоретичні основи податкової політики в контексті функціонування фінансової політики, зокрема з'ясовано поняття та складові фінансової політики держави; встановлено роль податкової політики в системі державних фінансів, її суть та завдання; розглянуто соціальні аспекти податкової політики та особливості їх формування. Проаналізовано рівень соціальної спрямованості податкової політики в Україні та вплив податкових змін на рівень соціального забезпечення в Україні. При цьому дано оцінку ефективності соціальних складових податкової політики в Україні. На основі проведеного дослідження та вивчення міжнародного досвіду встановлено проблеми та виклики у впровадженні соціально орієнтованої податкової політики в Україні та розроблено ряд конкретних практичних рекомендацій щодо її оптимізації. Реалізація запропонованих автором заходів та пропозицій дозволить підвищити ефективність податкової політики України та сприятиме досягненню забезпеченню соціального захисту населення та інших цілей.

Ключові слова: фінансова політика, податкова політика, інструменти податкової політики, податки, податкова система, податкові надходження, державні доходи та видатки Державного бюджету України.

Список публікацій здобувача.

Дулік Т.О., Малєєва А.С. Соціальні аспекти податкової політики як складової фінансової політики держави. *Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання: збірник наукових праць з матеріалами IV Міжнародної наукової конференції*, м. Кривий Ріг, 14 березня, 2025р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2025. 252с.(С. 73-77).

ABSTRACT

Maleeva A. S. Social aspects of tax policy as a component of the state's fiscal policy.

Qualification work for obtaining a higher education degree "Bachelor" in specialty 232 "Social Security". University of Customs and Finance. Dnipro, 2025.

The qualification work consists of an introduction, 3 chapters, and conclusions. The work is presented on 67 pages, contains 11 tables, 9 figures. The list of sources used is placed on 5 pages and contains 60 items.

Abstract content:

The paper explores the social aspects of tax policy as a component of the state's fiscal policy. The theoretical foundations of tax policy in the context of the functioning of fiscal policy are revealed, in particular, the concept and components of the state's fiscal policy are clarified: the role of tax policy in the system of public finances, its essence and tasks are established: the social aspects of tax policy and the features of their formation are considered. The level of social orientation of tax policy in Ukraine and the impact of tax changes on the level of social security in Ukraine are analyzed. At the same time, an assessment of the effectiveness of social components of tax policy in Ukraine is given. Based on the research conducted and the study of international experience, problems and challenges in the implementation of a socially oriented tax policy in Ukraine are identified and a number of specific practical recommendations for optimization are developed. The implementation of the measures and proposals proposed by the author will allow increasing the effectiveness of Ukraine's tax policy and will contribute to achieving social protection of the population and other goals

Keywords: fiscal policy, tax policy, tax policy instruments, taxes. tax system. tax revenues, state revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine.

List of publications of the applicant.

Dulik T.O., Maleeva A.S. Social aspects of tax policy as a component of the state's fiscal policy. Intellectual resource of the present.

scientific tasks, development and recognition: collection of scientific papers with materials of the IV International Scientific Conference, Kryvyi Rih. March 14. 2025. International Center for Scientific Research. Vinnytsia LLC "UKRLOGOS Group. 2025. 252p. (pp. 73-77).

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	11
1.1 Поняття та складові фіскальної політики держави	11
1.2 Роль податкової політики в системі державних фінансів, її суть та завдання	19
1.3 Визначення соціальних аспектів податкової політики та особливості їх формування	26
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	33
2.1 Аналіз соціальних аспектів податкової політики в Україні на сучасному етапі	33
2.2 Аналіз впливу податкових змін на рівень соціального забезпечення в Україні	41
2.3 Оцінка ефективності соціальних складових податкової політики в Україні	46
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	51
3.1 Міжнародний досвід впровадження соціально орієнтованих податкових політик	51
3.2 Проблеми та виклики у впровадженні соціально орієнтованої податкової політики в Україні та пропозиції щодо її вдосконалення.....	56
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	68

ВСТУП

Актуальність теми. Фіскальна політика держави виступає важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів, який спрямований на досягнення сталого розвитку в національній економіці, оптимального розподілу новоствореної вартості валового внутрішнього продукту та підвищення рівня життя населення. На сьогодні в Україні в умовах трансформаційних змін, зокрема через військові дії, соціально-економічні виклики та її інтеграцію в європейський простір, виникає гостра необхідність у переосмисленні підходів до формування засобів податкової політики як складової фіскальної політики держави. У цьому контексті особливу роль відіграють соціальні аспекти податкової політики, адже вони сприяють досягненню балансу між фінансовою стабільністю держави та забезпеченням соціальної справедливості. Україна сьогодні стикається з важливими завданнями: реформування податкової системи для створення надійного джерела бюджетних доходів держави та її фінансового забезпечення, насамперед підтримки найуразливіших верств населення, стимулювання зайнятості, покращення соціальних стандартів, а також забезпечення прозорості та ефективності розподілу фінансових ресурсів країни.

Поточна ситуація в Україні, пов'язана з військовими діями, внутрішнім переміщенням громадян, зростанням рівня бідності та соціальної нерівності, ще більше підкреслює необхідність проведення соціально орієнтованої податкової політики. Це передбачає впровадження цільових соціальних механізмів підтримки, надання податкових пільг соціально відповідальному малому та середньому бізнесу, а також створення податкових стимулів для інвестування у сфери, що мають важливе соціальне значення, такі як охорона здоров'я, освіта та житлове забезпечення.

Важливість теми посилюється й через необхідність адаптації

українського законодавства до норм Європейського Союзу, які стосуються податкової гармонізації та соціального захисту. Водночас збереження фінансового суверенітету та посилення довіри громадян до податкової системи через прозору комунікацію між державою та суспільством залишаються пріоритетними завданнями.

Отже, аналіз соціальних аспектів податкової політики є надзвичайно важливим в умовах сучасних викликів, що стоять перед Україною. Він сприятиме розробці ефективних рекомендацій для вдосконалення фіскальної політики, яка має забезпечити сталий розвиток держави та добробут її громадян.

Аналіз стану розробки проблеми. Досліджувана проблема розглянута у працях таких науковців, як В. Бантон, М. Бортнікова, О. Десятнюк, О. Євтушевська, Ю. Іванов, Л. Іванченкова, А. Крисоватий, Н. Лагодієнко, М. Слатвінська, В. Тарангул, В. Тропіна, Ю. Чиркова та інші. Проте в умовах сучасних викликів потребують подальших досліджень соціальні аспекти податкової політики як складової фіскальної політики держави.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних та практичних засад соціальних аспектів податкової політики як складової фіскальної політики держави, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення соціальної справедливості та ефективності податкової системи в умовах сучасних викликів.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати теоретичні основи податкової політики в контексті функціонування фіскальної політики;
- здійснити аналіз та оцінку соціальної спрямованості податкової політики в Україні;
- розробити практичні рекомендації щодо оптимізації соціально орієнтованої податкової політики в Україні.

Об'єктом дослідження є податкова політика як складова фіскальної політики держави.

Предмет дослідження – теоретичні, методологічні та практичні аспекти соціальної спрямованості податкової політики в Україні.

Теоретична цінність цього дослідження полягає в обґрунтуванні наукових підходів до соціальної орієнтації податкової політики як важливої складової фіскальної політики держави. У роботі розкрито основні підходи до формування ефективної, соціально орієнтованої податкової системи, а також поглиблено наукові уявлення про значення податкової політики в досягненні соціальної справедливості та стимулюванні економічного розвитку країни.

Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій щодо вдосконалення соціальних аспектів податкової політики України. Такі пропозиції можуть бути використані для покращення соціальних механізмів підтримки вразливих верств населення, стимулювання інвестицій у соціально важливі сектори національної економіки, підвищення прозорості та ефективності функціонування податкової системи. Крім того, результати дослідження можуть застосовуватися в освітньому процесі при підготовці фахівців економічного та фінансового профілів, зокрема у викладанні дисциплін, що стосуються податкової і фіскальної політики. Матеріали дослідження також можуть стати основою для створення навчально-методичних посібників, розробки рекомендацій та проведення практичних занять.

Методологічну основу дослідження склали методи синтезу та аналізу, емпіричний, структурно-функціональний, комплексний, а також метод роз'яснення правових норм. Метод синтезу та аналізу використовувався для систематизації та глибокого розуміння основних теоретичних положень податкової політики, а також для виявлення зв'язків між її соціальними аспектами та загальною фіскальною політикою держави. Емпіричний метод забезпечив збір і оцінку статистичних даних щодо впливу податкової політики на рівень соціального забезпечення в Україні. Структурно-функціональний метод забезпечив аналіз структури податкової системи України, функцій її елементів та їх вплив на соціальні процеси,

включаючи підтримку малозабезпечених верств населення та боротьбу з бідністю. Комплексний метод сприяв вивченню податкової політики як багатогранного явища, враховуючи її економічні, соціальні, правові та адміністративні аспекти, що дозволило створити цілісну картину її соціальної спрямованості. Метод роз'яснення правових норм застосовувався для аналізу нормативно-правової бази, зокрема чинного податкового законодавства України, з метою визначення його відповідності соціальним завданням і розробки рекомендацій щодо вдосконалення. Застосування зазначених методів забезпечило комплексний підхід до дослідження, поєднуючи теоретичне обґрунтування з практичними рекомендаціями.

Структура дослідження визначається послідовністю розв'язання поставлених завдань. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 67 сторінках, містить 11 таблиць, 9 рисунків. Список використаних джерел розміщений на 5 стор. та містить 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Поняття та складові фінансової політики держави

Починаючи аналіз поняття фінансової політики варто зазначити, що цей термін використовується в текстах багатьох офіційних документів, однак його прямого визначення в них зазвичай немає. Наприклад, у Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік» від 13 травня 2011 року № 3358-VI йдеться про підтримку інвестиційної активності через покращення фінансового стану підприємств. Це має відбуватися на тлі зміцнення банківської системи та реалізації фінансової політики, спрямованої на зменшення податкового навантаження й створення умов для поліпшення інвестиційного клімату [45]. У документі Ради Національного банку України «Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу» від 12 вересня 2017 року № 37-рд зазначено, що поступове пом'якшення фінансової та монетарної політики сприятиме економічному зростанню. Це зокрема стимулюватиме споживчий попит, а також позитивно впливатиме зростання обсягів експорту завдяки поліпшенню умов торгівлі, високим показникам урожаю та вирішенню проблем із постачанням сировини [44].

У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки» від 8 лютого 2017 року № 142-р зазначається, що чітке розмежування функцій між державними органами та органами місцевого самоврядування вимагає, зокрема, систематичного проведення консультацій. Ці консультації повинні відбуватися між центральними органами виконавчої влади та всеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування й охоплювати питання фінансової політики, делегованих повноважень та їх

фінансового забезпечення як у короткостроковій, так і в середньостроковій перспективі [46].

У науковій літературі існує безліч думок щодо визначення поняття «фіскальна політика», зокрема за найзагальнішим визначенням – це діяльність органів публічної влади, спрямована на управління процесами формування доходів і видатків державного бюджету.

Часто важко провести чітку межу між такими поняттями, як «фіскальний механізм», «фіскальний інструмент», «фіскальна політика» та «фіскальна система». Втім, для цільових досліджень фіскальної політики країни важливо уточнювати ці дефініції.

Деякі дослідники, серед яких д.е.н., проф. Т.В. Меркулова, зазначають, що сучасне розуміння фіскальної політики охоплює комплекс фінансових заходів держави, які регулюють бюджет, податки та витрати з метою впливу на ділову активність, сукупний попит, рівень зайнятості, інфляцію та інші макроекономічні показники. Зокрема, наголошується, що «фіскальна політика, у поєднанні з кредитно-грошовою, є ключовим інструментом макроекономічного регулювання, який спирається на здатність державних витрат, податків і трансфертних виплат впливати на національний дохід і реальний валовий внутрішній продукт (далі – ВВП)» [16, с. 739; 3].

Інші науковці, зокрема В.Д.Макогон, розглядають фіскальну політику як «механізм регулювання державних доходів і видатків, акцентуючи на її залежності від конкретних цілей, таких як стримування інфляції, згладжування економічних циклів чи зниження рівня безробіття» [28]. У рамках цієї політики держава впливає на сукупний попит і реальний ВВП за допомогою інструментів державних витрат, трансфертів і оподаткування.

Ще одні дослідники, приміром к.е.н., проф. Д.М.Носіков, підкреслюють, що «фіскальна політика включає заходи, які спрямовані на забезпечення повної зайнятості та контроль над інфляцією шляхом зміни структури державних видатків, податкової системи та підходів до бюджетного планування» [31]. Основна мета цих дій – досягнення макроекономічної

стабільності, обмеження негативних економічних явищ та стимулювання розвитку економіки.

Також у науковій літературі, автором якої є В.Д. Базилевич, наголошується, що «фіскальна політика є інструментом, за допомогою якого держава здійснює вилучення частини доходів економічних суб'єктів через податки для фінансування видів діяльності, які мають недостатнє власне забезпечення». У цьому контексті вона розглядається як система методологічних принципів і практичних форм організації управління державними фінансами[2, с. 172].

Окремі науковці, наприклад, О.М. Черновол акцентують увагу на тому, що витрати держави та податки є складниками сукупного попиту, і маніпулювання цими елементами дозволяє регулювати як попит, так і пропозицію, забезпечуючи макроекономічну рівновагу. Таким чином, фіскальна політика охоплює систему заходів, що використовуються для регулювання економічних процесів через податки та державні витрати, які визначають основні напрями дій держави в управлінні бюджетом [59].

Деякі науковці, зокрема О.В. Ракул[47], М.О. Слатвінська[53], трактують фіскальну політику наступним чином: як заходи уряду зі стягнення податків і здійснення видатків для забезпечення зайнятості, контролю інфляції, зростання ВВП та рівноваги платіжного балансу; як політику у сфері доходів бюджету та їх акумуляції; як регулювання доходів і витрат держави залежно від цілей, наприклад, боротьби з інфляцією чи зниження безробіття. Інші – визначають її як регулювання видатків і податкових надходжень для досягнення цінової стабільності та економічного зростання або як управління процесами наповнення бюджету й витрат [49].

Таким чином, більшість наукових підходів визначають фіскальну політику як комплексну систему взаємопов'язаних елементів, що дозволяють державним органам впливати на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Такий підхід видається логічним і виправданим. Однак у багатьох концепціях дослідники деталізують складові фіскальної політики,

що, на нашу думку, більше стосується фіскального механізму – інструменту реалізації самої політики.

Отже, усі ці трактування підкреслюють роль фіскальної політики як ключового інструменту макроекономічного регулювання, спрямованого на досягнення стабільності та розвитку. Аналіз означених концепцій сутності категорії «фіскальна політика» дозволяє виокремити її ключові риси. Зокрема: фіскальна політика є частиною загальної економічної політики держави; вона представляє собою складноструктурований об'єкт, що охоплює процеси взаємодії між органами влади та іншими економічними суб'єктами; це результат заходів, які здійснюють органи державної влади у сфері функціонування податкової та бюджетної систем; вона пов'язана з основними компонентами податкової і бюджетної політики, що впроваджуються у країні.

Крім того, фіскальна політика є невід'ємною частиною розвитку фінансової системи держави, а також системи державних фінансів. Вона являє собою динамічну систему, яка змінюється й адаптується до сучасних економічних тенденцій, і виступає важливим елементом державного регулювання національної економіки. У цьому контексті фіскальна політика – це цілеспрямована діяльність державних органів, спрямована на формування та використання фінансових ресурсів для реалізації їхніх повноважень. У цьому визначенні не акцентується увага на конкретних функціях або особливостях реалізації цієї політики.

Отже, фіскальна політика держави – це цілеспрямована діяльність органів державної влади у сфері формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення основних завдань, таких як: зниження рівня безробіття; підвищення якості життя населення; стимулювання підприємницької активності; недопущення неефективного використання ресурсів; розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності; стримування інфляційних процесів.

Фіскальна політика, як ключовий інструмент державного управління, охоплює заходи, спрямовані на контроль витрат та оподаткування. Вона

виконує декілька фундаментальних функцій, які забезпечують збалансований розвиток економіки та суспільства. Серед цих функцій виділяють розподільчу, перерозподільчу та стабілізаційну.

Розподільча функція фіскальної політики полягає у визначенні оптимального співвідношення між споживанням приватних і суспільних благ, а також у виборі ефективної комбінації соціальних благ для задоволення потреб суспільства. Перерозподільча функція фокусується на коригуванні нерівності у розподілі доходів чи багатства, щоб досягти соціальної справедливості відповідно до суспільних уявлень про рівність. Стабілізаційна функція забезпечує досягнення основних макроекономічних цілей, таких як сталий економічний розвиток, цінова стабільність та збалансованість зовнішньоекономічних рахунків.

Таким чином, фіскальна політика відіграє комплексну роль у регулюванні економіки, допомагаючи державі одночасно вирішувати завдання забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів держави, зменшення соціальної нерівності та стабілізації економічних процесів для досягнення сталого розвитку.

У контексті розгляду функцій та значення фіскальної політики, її можна визначити також як складну систему економічних взаємовідносин між державою, бізнесом, установами, організаціями та громадянами. Такі відносини виникають у процесі розподілу та перерозподілу новоствореної вартості ВВП, формування централізованого фонду фінансових ресурсів держави і подальшого його використання для досягнення макрофінансових цілей. Зокрема, цей підхід акцентує увагу на ролі фіскальної політики у стабілізації економіки, стимулюванні економічного зростання та підтримці фінансової рівноваги [35, с.7].

Аналізуючи роль фіскальної політики у функціонуванні фінансової системи держави, можна визначити її як комплекс заходів, методів і інструментів, що використовуються урядом для формування, розподілу та ефективного використання централізованих фінансових ресурсів. Фіскальна

політика покликана вирішувати суперечності, що виникають у відповідь на внутрішні та зовнішні фінансові виклики, а також згладжувати дисбаланси у фінансовій системі. Ці завдання виконуються через регулювання податкової системи управління державними видатками, соціальними внесками та борговими зобов'язаннями. Метою таких дій є вплив на економічний розвиток країни та досягнення стратегічних завдань у сфері соціально-економічного зростання [26, с. 111].

Поряд із цим, зазначимо, що фінансова політика, яку також називають бюджетно-податковою, проявляється у системі методів та інструментів мобілізації фінансових ресурсів (державні доходи) і їх розподілу (державні видатки), а також у фінансовому законодавстві. При цьому фінансове законодавство є засобом реалізації фінансової політики, а не її частиною.

Основними складовими фінансової політики держави є:

1. Політика державних доходів – це діяльність держави щодо регулювання податкових, неподаткових та інших надходжень до бюджету на безповоротній основі відповідно до чинного законодавства. Доходи бюджету класифікуються за такими компонентами:

- податкові надходження (загальнодержавні та місцеві податки і збори);
- неподаткові надходження (доходи від власності, адміністративні збори, доходи від некомерційної діяльності);
- інші надходження (доходи від операцій з капіталом, трансфери).

2. Політика державних видатків – це регулювання витрат бюджету, надання кредитів, погашення боргу та управління бюджетними коштами. Видатки класифікуються на:

- витрати розвитку (фінансування наукової, інвестиційної діяльності, капітальних вкладень);
- витрати споживання (поточне функціонування органів влади, соціальний захист населення, культурні заходи)[33; 52].

Сучасна фінансова політика України формується під впливом євроінтеграційних процесів, децентралізації та необхідності протидії

системним кризам в економіці. Зміцнення фіскальної політики залежить від ефективної взаємодії її складових, їх оптимізації та створення дієвого адміністративно-правового механізму реалізації [26,с.109].

Фіскальна політика охоплює програми витрат і податкові заходи, які уряди використовують для управління економічними процесами. Зазвичай фіскальні інструменти застосовуються в поєднанні з монетарною політикою для досягнення ключових економічних цілей, таких як: забезпечення повної зайнятості; стимулювання високих темпів економічного зростання; підтримка стабільних цін і доходів населення. Ці аспекти формують основні орієнтири економічної політики держави. Інструменти, що застосовуються для досягнення цих цілей, активно розроблялися впродовж XX століття. Основою фіскальної політики є рішення уряду витратити більше, менше або на рівні отриманих доходів.

Традиційно багато урядів дотримувалися принципу збалансованого бюджету, однак події початку XX століття, такі як криза безробіття у Великій Британії в 1920-х роках та Велика депресія 1930-х років у країнах Західної Європи та США, докорінно змінили підхід до формування фіскальної політики. Ці глибокі економічні потрясіння спонукали економістів до пошуку нових підходів і розробки сучасних економічних стратегій, які поклали основу для розвитку фіскальної політики у її сучасному вигляді [6, с.39].

На сучасному етапі ключовою метою фіскальної політики є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку країни, з урахуванням підтримання стійких макроекономічних пропорцій. Однак складна економічна ситуація та високий рівень боргового навантаження вимагають впровадження жорстких заходів у рамках фіскальної політики.

Для стимулювання економічного зростання важливо посилювати інтеграцію країни у глобальну економіку та забезпечувати конкурентоспроможність національної продукції на світових ринках. Доцільно впроваджувати фінансово-бюджетні інструменти підтримки

експорту, такі як передекспортне і експортне фінансування, а також створювати єдину систему інституцій для просування експорту. Це включає модернізацію торгових представництв та лібералізацію валютного законодавства. Митно-тарифна політика має бути спрямована на оптимізацію товарного балансу, підтримку внутрішніх виробників, стимулювання інвестицій та залучення прямих іноземних інвестицій[4].

Фіскальна політика також покликана забезпечувати зростання рівня та якості життя населення шляхом своєчасного виконання соціальних зобов'язань держави. Для досягнення цих цілей необхідно забезпечити збалансованість державного та місцевих бюджетів, концентрувати ресурси на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку, посилювати соціальну орієнтованість видатків і знижувати фіскальні ризики за рахунок їх системної оцінки. Важливими заходами є вдосконалення бюджетного планування, підвищення прозорості бюджету та створення загальнодоступних інформаційних ресурсів[5; 15].

Окремою складовою фіскальної політики України є вдосконалення механізму податкового адміністрування, зокрема у частині податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО), податку на прибуток підприємств і податку на додану вартість (далі – ПДВ). Ці заходи спрямовані на покращення функціонування податкової системи та забезпечення стійкого економічного розвитку [33].

Таким чином, фіскальна політика держави є комплексною системою заходів, спрямованих на управління державними доходами та видатками з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Вона охоплює два ключових компоненти: політику державних доходів, яка включає податкові, неподаткові надходження та інші джерела, і політику державних видатків, що спрямована на реалізацію програм розвитку, соціального захисту та поточних потреб.

Фіскальна політика тісно пов'язана з регулюванням макроекономічних процесів, таких як зайнятість, інфляція та економічне зростання. У сучасних

умовах вона має динамічний характер і адаптується до глобальних та внутрішніх викликів, таких як інтеграція в світову економіку, децентралізація та подолання кризових явищ. Ефективність її реалізації залежить від наявності узгодженого механізму адміністрування, прозорості бюджетного процесу та раціонального використання фінансових ресурсів.

1.2 Роль податкової політики в системі державних фінансів, її суть та завдання

Податкова політика формується та реалізується виключно державними органами у сфері оподаткування. Вона регулює податкові відносини через різноманітні заходи, серед яких економічні, правові, організаційні, соціальні та контрольно-адміністративні. Основною метою податкової політики є забезпечення стабільних податкових надходжень.

Однак, попри фіскальну спрямованість, податкова політика також повинна сприяти економічному зростанню. Вона забезпечує ефективну взаємодію між державою та суб'єктами господарювання і виступає важливим елементом фінансової політики держави, що функціонує як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Реалізація податкової політики здійснюється в межах податкової системи держави, використовуючи її структурні елементи, і регулюється виключно на основі законодавства.

Поглиблений аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що вчені приділяють значну увагу висвітленню питання сутності та ролі податкової політики, проте єдиної позиції так і не встановлено (табл. 1.1).

Загалом, як можна побачити в табл. 1.1 податкова політика розглядається в двох аспектах: статиці та динаміці. У першому випадку це концептуальна основа, що включає теоретичні ідеї та положення щодо її формування та реалізації, а в другому – це конкретні дії державних органів, спрямовані на вирішення завдань у сфері оподаткування.

Наукові підходи щодо визначення сутності податкової політики

ПІБ автора	Визначення поняття «податкова політика»
Головань Т.Г. [8]	Податкова політика - сукупність основних напрямів розвитку, які можуть бути здійснені в межах податкової системи за допомогою різноманітних податкових інструментів і важелів впливу на платників податків.
Крисоватий А.І. [25]	Податкова політика - сукупність правових норм та заходів, які спрямовані на забезпечення регулятивного впливу на рівень податкового навантаження та економічну поведінку платників податку, а отже, - на процеси соціально-економічного розвитку держави.
Меркулова Т.В.[1]	Податкова політика - діяльність держави з установа, правового регламентування та організації стягнення податків і зборів, метою якої є формування централізованих фінансових ресурсів держави для розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.
Скаско О., Могила І.-Л. [51]	Податкова політика передбачає заходи, які здійснюються на рівні внутрішньої економіки, тобто на рівні фірм. Її мета – забезпечення ефективного збору податків, підвищення економічної активності, зменшення податкових витрат та підвищення конкурентно-спроможності бізнесу.
Черновол О.М.[59]	Податкова політика - система правових, економічних і організаційно-контрольних заходів органів публічної влади щодо встановлення і стягнення податків і податкових платежів із метою формування фінансової бази держави для подальшого виконання покладених на неї завдань і функцій, стимулювання соціально-економічного розвитку, забезпечення національної безпеки, надання суспільних послуг населенню, які виробляються та корегуються на основі взаємодії державної влади й інститутів громадянського суспільства та реалізуються за допомогою податкової системи країни.

Джерело: побудовано автором за даними: [1; 8; 25; 51; 59]

Поряд із цим зазначимо, що сутність податкової політики держави полягає у формах і методах мобілізації фінансових ресурсів та їх ефективному використанні відповідно до визначених державних завдань і потреб. Податкова політика відіграє ключову роль у підвищенні реальних доходів населення, забезпеченні якості життя та стимулюванні соціально-економічного розвитку країни. Вона створює необхідні умови для формування сприятливого інвестиційного та інноваційного клімату, а також сприяє підвищенню підприємницької активності[18; 22; 30; 48].

Згідно зі статтею 10 Господарського кодексу України, одним із ключових напрямів економічної політики держави є податкова політика. Її

основна мета полягає у встановленні економічно обґрунтованого податкового навантаження для суб'єктів господарювання, стимулюванні економічної діяльності, яка має суспільну цінність, а також забезпеченні дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян під час оподаткування їхніх доходів [9].

Конституція України у статтях 67, 92 та 143 визначає обов'язок громадян сплачувати податки, встановлює, що система оподаткування та самі податки можуть бути регламентовані лише законами України, а органам місцевого самоврядування надається право встановлювати перелік місцевих податків відповідно до чинного законодавства [23].

Податковий кодекс України (далі – ПКУ) регулює відносини у сфері оподаткування та зборів, визначаючи вичерпний перелік податків і зборів, що діють на території України. У цьому нормативному акті також встановлено порядок адміністрування податків, права та обов'язки платників, повноваження контролюючих органів, компетенцію посадових осіб під час податкового контролю, а також передбачено відповідальність за порушення податкового законодавства [37].

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» у статті 20 визначає, що серед основних повноважень уряду у сфері фінансів, економіки, зайнятості та трудової міграції є забезпечення реалізації державної фінансової та податкової політики [43].

Важливою інституційною ланкою реалізації податкової політики в Україні є Державна податкова служба України (далі – ДПС). Згідно з Положенням про Державну податкову службу України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. №227 (зі змінами), ця служба є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію податкової політики держави. До її повноважень належить внесення пропозицій щодо вдосконалення податкової політики, адміністрування податків і зборів, а також контроль за дотриманням податкового законодавства [39].

Варто зазначити, що ДПС України була створена шляхом реорганізації Державної фіскальної служби України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. №1200 «Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України». Цей інституційний перехід є свідченням прагнення держави до підвищення ефективності податкового адміністрування та посилення інституційної спроможності реалізації податкової політики.

Таким чином, ДПС відіграє ключову роль у функціонуванні системи державних фінансів, оскільки саме через механізми податкової політики здійснюється мобілізація доходів бюджету, регулювання економічної активності та забезпечення фінансової стабільності держави.

У Положенні про Міністерство фінансів України, пункт 3 визначає, що одним із ключових завдань його є формування та реалізація єдиної державної податкової і митної політики[40].

Отже, реалізація податкової політики є невід'ємною частиною регулювання соціально-економічних відносин у країні. Її сутність проявляється у комплексі організаційно-правових та фінансово-економічних заходів, спрямованих на акумуляцію та ефективне використання фінансових ресурсів для досягнення цілей розвитку держави.

Наявність різноманітних форм податкової політики свідчить про багатогранність її змісту як соціально-економічного явища. Податкова політика, як складова економічної та фінансової політики, значною мірою накладається на них, формуючи залежність від особливостей їхньої реалізації. Форми податкової політики змінюються залежно від поставлених цілей, що визначаються соціально-економічними факторами та стратегією розвитку країни. У будь-якому випадку, ці цілі базуються на функціях податків, таких як розподільча, регулююча та фінансово-забезпечувальна.

Цілі податкової політики є динамічними та змінюються під впливом економічної і соціальної ситуації в країні. Вони формуються з урахуванням конкретного періоду часу, досягнутого рівня економічного розвитку та

соціально-економічної політики. Визначаючи свою податкову політику, держава обирає стратегічний напрямок розвитку, що передбачає вирішення довгострокових завдань через прогнозування, а також тактичних завдань для вирішення поточних проблем.

Стратегія податкової політики є основою для досягнення тактичних цілей, спрямованих на центральні питання розвитку економіки та соціальної сфери. Податкове прогнозування відіграє ключову роль у розробленні стратегії, забезпечуючи аналіз і планування на макроекономічному рівні. Тактика податкової політики, своєю чергою, зосереджується на адаптації форм і методів оподаткування до економічних умов, дозволяючи оперативно реагувати на виклики та досягати визначених стратегічних цілей.

За стабільної податкової стратегії тактика повинна залишатися гнучкою, враховуючи мінливість економічних умов. Це забезпечує можливість вирішення актуальних завдань із найменшими витратами, підтримуючи баланс між довгостроковими цілями та поточними викликами [56, с.148].

Податкова політика має вирішувати двоєдине завдання: забезпечувати встановлення оптимальних податків, які не стримуватимуть розвиток підприємництва, і водночас гарантувати достатні надходження до бюджету для виконання державних потреб. Основна мета податкової політики полягає у пошуку балансу між потребою у фінансовому забезпеченні державних функцій та вирішенням соціально-економічних завдань.

Податкова політика держави базується на ряді важливих принципів, які спрямовані на забезпечення ефективності оподаткування та прозорості його реалізації. Серед основних принципів: сума сплаченого податку має відповідати вартості отримуваних від держави благ і послуг; об'єктом оподаткування є лише дохід, а не його джерело чи витрати; податок повинен бути пропорційним доходу.

Також важливо, щоб податки мали чітке цільове призначення, а умови оподаткування залишалися простими та зрозумілими для платників.

Громадяни повинні бути поінформовані про використання своїх податкових внесків, а запровадження нових податків має бути обґрунтоване покриттям конкретних витрат, а не ліквідацією дефіциту бюджету. Ці принципи є фундаментом для формування прозорої та справедливої податкової системи, яка сприяє довірі між державою та платниками податків [60, с.2].

Податкова політика держави має чотири основні цілі: економічні – розвиток економіки та стимулювання господарської активності; фіскальні – забезпечення фінансовими ресурсами для виконання державних функцій; соціальні – регулювання доходів і зменшення нерівності; міжнародні – виконання фінансових зобов’язань. Ці цілі досягаються через регулювання системи оподаткування, використання податкових ставок, пільг і санкцій для вирішення актуальних економічних і соціальних завдань.

Податкова політика формується з урахуванням необхідності стимулювання позитивних змін в економіці, зниження податкового навантаження та покращення адміністрування податків. Основні завдання включають такі: забезпечення держави фінансовими ресурсами, оптимальне регулювання економіки, зменшення нерівності доходів. Їх можна умовно розділити на фіскальні – мобілізація доходів до бюджету, економічні – стимулювання розвитку, та контролюючі – моніторинг економічної діяльності.

Податкова політика включає стратегію, що визначає довгострокові цілі, та тактику, яка деталізує шляхи їх досягнення. Стратегія формує перспективу розвитку, а тактика дозволяє оперативно реагувати на зміни. Разом вони створюють базу для ефективного управління, гармонізації громадських та приватних інтересів. Важливо, щоб державна податкова політика залишалася узгодженою з фінансовою політикою, адже вона суттєво впливає на економічний курс країни.

Цілі податкової політики визначають вибір методів її реалізації, тобто способів практичного втілення. Усі методи, розроблені фіскальною наукою і практикою, можна згрупувати наступним чином:

- зниження або збільшення податкового навантаження на платників податків;
- заміна існуючих форм і способів оподаткування новими, включаючи введення або скасування окремих податків;
- розширення або звуження сфери дії окремих податків чи системи оподаткування в цілому;
- запровадження або скасування податкових пільг і преференцій;
- використання прогресивних або пропорційних механізмів оподаткування, а також введення диференційованих податкових ставок.

Кожен метод здійснення податкової політики спирається на відповідні інструменти. До них належать: податкові ставки, податковий кредит, пільги, стимули, санкції, податкові канікули, амністії, а також визначення податкової бази, об'єктів і суб'єктів оподаткування. Ці інструменти є основою для досягнення ефективної реалізації завдань податкової політики, забезпечуючи її гнучкість і адаптацію до поточних економічних умов [54, с. 163].

Водночас зазначимо, що держава через інструменти податкової політики та регулювання податкових ставок, надання пільг, звільнення від оподаткування та перерозподіл фінансових ресурсів безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток країни. Це дозволяє спрямовувати кошти на соціальний захист, підтримку вразливих верств населення та виконання інших важливих функцій держави.

Завдяки таким механізмам податкова політика стає дієвим інструментом регулювання економічних процесів і забезпечення соціальної справедливості, що сприяє зміцненню фінансової стабільності та розвитку національної економіки [54, с.164].

Механізми податкової політики поділяються на кілька основних груп: зменшення або збільшення податкового навантаження; заміна існуючих способів і форм оподаткування новими, введення чи скасування окремих податків; зміна сфери дії певних податків або всієї системи оподаткування; впровадження чи скасування податкових преференцій; використання

прогресивних або пропорційних підходів до оподаткування, а також запровадження диференційованих ставок.

Специфіка податкових механізмів, що поєднує фіскальні, регулюючі, стимулюючі та перерозподільчі важелі, завжди викликає значний інтерес суспільства до якості їх реалізації. Чим активніше громадянське суспільство, громадські організації та інші об'єднання впливають на контроль і вдосконалення цієї політики, тим важливішу роль відіграє громадянська активність у житті країни [54, с. 165].

Отже, податкова політика є ключовим елементом системи державних фінансів, що виконує фіскальну, регулюючу, стимулюючу та соціальну функції. Її роль полягає у забезпеченні стабільного фінансування державних потреб, підтримці економічного розвитку та вирішенні соціально-економічних завдань. Основними завданнями податкової політики є формування ефективної системи оподаткування, забезпечення оптимального поєднання фіскальних та економічних цілей, сприяння соціальній справедливості та інтеграції держави у світову економіку. Гнучкість і адаптивність податкової політики дозволяють оперативно реагувати на виклики, створюючи умови для стабільного економічного розвитку та фінансової стійкості країни.

1.3 Визначення соціальних аспектів податкової політики та особливості їх формування

Соціальні аспекти податкової політики відображають вплив системи оподаткування на добробут суспільства, справедливий розподіл ресурсів та забезпечення рівності між різними соціальними групами. Вони спрямовані на те, щоб податкова політика не лише забезпечувала бюджетні надходження, але й сприяла досягненню соціальної справедливості та загального економічного благополуччя [57, с.6].

Податкова політика, як фіскальний інститут, що відіграє важливу роль у

вирішенні соціальних проблем, адже вона є не лише дієвим інструментом держави, але й механізмом соціальної інтеграції в національну економіку. Функціонування цього механізму здійснюється через податки, що забезпечують державу фінансовими ресурсами, необхідними для виконання її функцій, і водночас сприяють перерозподілу ресурсів задля досягнення соціальної справедливості. Їх вплив на суспільство проявляється як через фінансові механізми, так і через соціально-економічні наслідки, що формують умови для підвищення добробуту населення.

Цілі податкової політики формуються з урахуванням функцій податків, які відображають соціально-економічну структуру суспільства та стан розвитку національної економіки. У сучасній літературі виділяють різні функції податків, серед яких найбільш поширеними є перерозподільча, контрольна, фінансова, регулятивна, соціальна, стимулююча та інші. Відповідно, податкова політика має враховувати ці функції для забезпечення балансу між інтересами держави, суспільства та економіки, сприяючи сталому розвитку країни [57, с.7].

Отже, податки виконують не лише економічну, а й соціальну функцію, сприяючи забезпеченню соціального захисту та підтримки малозабезпечених верств населення. Застосування диференційованих ставок, податкових пільг і неоподаткованого мінімуму доходів допомагає зменшувати соціальну нерівність і сприяти соціальній стабільності. Водночас податкова політика повинна враховувати баланс між податковим навантаженням та економічним розвитком, адже надмірний тиск може призвести до уповільнення економіки і зниження рівня доходів платників податків.

Крім того зазначимо, що податкова політика впливає на всі аспекти суспільного життя, включаючи економіку, соціальну сферу, культуру та екологію. Фінансові інструменти, такі як екологічні податки, сприяють вирішенню соціально-екологічних проблем, стимулюючи екологічно відповідальну поведінку. Податковий контроль, у свою чергу, забезпечує стабільність фінансових надходжень до бюджету, створюючи умови для

реалізації соціальних функцій держави.

Соціальна функція податків знаходить своє відображення також у системі соціального страхування, яка створює базу для матеріального забезпечення громадян у разі втрати працездатності чи роботи. У цьому контексті держава виконує свою роль як гарант соціального захисту, використовуючи надходження від соціальних податків для формування державних цільових фондів [57, с.8].

Отже, податкова політика держави є важливим інструментом забезпечення соціальної справедливості, стабільності та гармонійного розвитку суспільства. Вона дозволяє узгоджувати економічні й соціальні інтереси, формуючи основу для сталого розвитку країни.

Напрактиці соціальні аспекти податкової політики можна представити певними напрямками податкового стимулювання соціальних процесів, які представлені на рис. 1.1.

- Соціальні аспекти податкової політики
 - Забезпечення ефективної зайнятості та самозайнятості населення
- Протидія процесам розшарування суспільства і формування середнього класу
- Забезпечення доступності соціально-значущих товарів
- Стимулювання розвитку охорони здоров'я
- Підтримка молодих сімей та сімей з дітьми
- Підвищення освітнього рівня населення
- Підтримка трудової і соціальної реабілітації окремих груп населення

Рис. 1.1. Соціальні аспекти податкової політики

Джерело: побудовано автором за даними [57].

Отже, соціальна складова податкової політики поєднує взаємодію держави, інтереси якої представляють у суспільстві органи ДПС та суб'єктів

національної економіки, окремі з них є платниками податків. Формою прояву такої взаємодії є податкові правовідносини.

Соціальне спрямування діяльності органів ДПС полягає у забезпеченні справедливого, відповідального та поважного ставлення до основних прав і свобод, а також законних інтересів усіх платників податків. Одним із ключових принципів є рівність можливостей для кожного платника податків у взаємодії з органами ДПС, передбачених Конституцією та законодавством України, без будь-якої дискримінації чи зловживань з боку цих органів[55].

Загалом соціальна орієнтація податкових правовідносин ґрунтується на реалізації передбачених ПКУ прав і обов'язків платників податків, забезпеченні їх законних інтересів та дотриманні основних принципів оподаткування, закріплених у ст. 4 ПКУ[37]. Ця орієнтація також включає запровадження юридичної відповідальності за податкові правопорушення, особливо для посадових осіб контролюючих органів, і реалізується у повсякденній взаємодії між органами ДПС та платниками податків.

Важливим аспектом діяльності сучасної ДПС України є побудова партнерських відносин із платниками податків. Таке партнерство має бути засноване на рівності, взаємній зацікавленості та мотивації. Воно повинно стимулювати платників податків до своєчасного і повного виконання своїх обов'язків зі сплати податків, а також сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку економіки та підприємництва. Налагодження таких відносин підвищує рівень довіри до податкової системи та формує позитивне ставлення громадян до виконання свого конституційного обов'язку зі сплати податків [12].

На жаль, в Україні сучасна практика діяльності органів ДПС часто характеризується тенденцією доводити спори з підприємцями до найвищих судових інстанцій, не визнаючи власних помилок і не притягаючи до відповідальності винних працівників. Це викликає занепокоєння, особливо враховуючи, що приблизно 95% судових рішень ухвалюються на користь податкових органів. Така ситуація свідчить про правовий перекис на користь

останніх, що суттєво підриває довіру до них із боку бізнесу.

Поряд із цим, основним завданням ДПС України залишається вирішення більшості спірних питань у порядку досудового регулювання. Це потребує переосмислення пріоритетів у відносинах між податковими органами та платниками податків. Важливим кроком у цьому напрямку є зобов'язання працівників контролюючих органів працювати над перетворенням ДПС на партнера бізнесу, який сприяє прозорості декларування доходів і сплаті податків.

Ефективна взаємодія ДПС з підприємцями має базуватися на механізмах зворотного зв'язку, консультаціях і вирішенні актуальних питань. Впровадження нових форм і методів роботи з платниками податків сприятиме своєчасній і добровільній сплаті податків, що є ключовою метою оптимізації ДПС України. Добровільна сплата податків усіма платниками забезпечить стабільні надходження до бюджету, що дозволить уряду реалізовувати соціально-економічні програми та підвищувати рівень життя громадян.

Таким чином, зміна підходів до взаємодії з платниками податків, акцент на партнерстві та довірі, а також формування та реалізації прозорої податкової політики є важливими умовами сталого розвитку національної економіки.

Успішність податкової політики залежить від численних внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх чинників належать рівень добробуту населення, фінансування соціальних програм, рівень зайнятості, розвиток економіки, політична стабільність та якість нормативно-правового забезпечення. Серед зовнішніх чинників виділяють міжнародне співробітництво та економічні відносини з іншими державами[38].

Водночас зазначимо, що соціальні аспекти податкової політики формуються на основі ключових принципів (вертикальної та горизонтальної справедливості) і механізмів, які забезпечують справедливість, перерозподіл доходів і фінансування суспільно важливих сфер.

Вертикальна справедливість означає, що особи з вищими доходами

мають сплачувати більшу частину своїх доходів у вигляді податків, враховуючи їхню вищу платоспроможність. Прогресивні податкові системи, де ставки податків збільшуються разом із рівнем доходів, спрямовані на досягнення цієї мети. Горизонтальна справедливість, у свою чергу, передбачає однакове оподаткування осіб із подібними фінансовими обставинами, забезпечуючи рівність серед платників податків із порівняльними можливостями.

Перерозподіл доходів є ще одним важливим аспектом податкової політики. Завдяки прогресивному оподаткуванню та фінансуванню цільових соціальних програм держава може скорочувати розрив між доходами різних верств населення, забезпечуючи рівні можливості та соціальну підтримку.

Фінансування соціального забезпечення також відіграє центральну роль у податковій політиці. Надходження від податків спрямовуються на підтримку таких сфер, як охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення, що сприяє підвищенню якості життя та створенню системи захисту для вразливих груп[38].

Податкова політика може використовуватись для поведінкових стимулів, спрямованих на заохочення чи обмеження певної поведінки. Наприклад, пільги на освіту сприяють інвестиціям у людський капітал, а високі податки на шкідливі товари, такі як тютюн, можуть знижувати їх споживання.

У процесі розробки податкової політики необхідно знаходити баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. Хоча ефективна система оподаткування мінімізує економічні викривлення, вона також повинна враховувати необхідність боротьби з соціальною нерівністю та забезпечення суспільних благ, створюючи основу для сталого розвитку країни [57, с. 8].

Таким чином, інтеграція соціальних аспектів у формуванні податкової політики передбачає врахування принципів соціальної справедливості, оптимального перерозподілу ВВП, стимулюючого впливу на поведінку

платників податків та балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю, підвищення суспільного добробуту населення. Враховуючи ці базові засади, податкова політика може сприяти соціалізації суспільствата підвищенню рівня соціального забезпечення в країні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз соціальних аспектів податкової політики в Україні на сучасному етапі

Податкова політика є одним із ключових механізмів регулювання соціально-економічних процесів у країні. Вона має безпосередній вплив на рівень життя населення, соціальну справедливість та економічний розвиток. У сучасних умовах важливим є дослідження соціальних аспектів податкової політики в Україні, враховуючи виклики, зумовлені війною, економічною кризою та необхідністю реформування податкової системи.

Основні соціальні аспекти податкової політики України на сучасному етапі:

- прогресивність податкової системи. Принцип соціальної справедливості передбачає, що громадяни з вищими доходами сплачують більший відсоток податків. В Україні основним джерелом бюджетних надходжень є податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) за ставкою 18%[37], яка є пропорційною щодо доходів, нарахованих платнику податку. Водночас, відсутність прогресивної шкали оподаткування посилює соціальну нерівність в Україні;

- податкові пільги та соціальні виплати. Держава використовує податкові пільги для підтримки малозабезпечених верств населення, пенсіонерів, осіб з інвалідністю та сімей з дітьми. Також діють механізми субсидій та соціальних програм, які частково компенсують витрати на сплату податків для незахищених груп населення. Поряд із цим, в Україні на період воєнного стану запроваджено звільнення від оподаткування об'єктів, які

розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями РФ[8].

Сьогодні звільнена від сплати податку гуманітарна допомога учасникам бойових дій та людям, які живуть на територіях, що постраждали від війни, що передбачено Законом України від 15.03.2022 року №2120-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" [42].

Попри певні податкові пільги, значна частина населення України вважає податкову систему несправедливою, оскільки наявний рівень податкового навантаження є надмірним і в основному він припадає на середній клас і малий бізнес.

Як відомо, надмірне податкове навантаження на бізнес може призводити до скорочення робочих місць, зниження заробітних плат і зростання тіньової зайнятості. З метою соціальної підтримки малого та середнього бізнесу уряд України запровадив спрощену систему оподаткування, обліку і звітності, що є важливим соціальним аспектом податкової політики.

Проте через високий рівень корупції та тіньової економіки значна частина податків не надходить до бюджету. Це знижує рівень довіри громадян до податкової системи та державних інститутів загалом.

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну податкова політика зазнала змін у бік зниження податкового тиску на підприємства та підтримки населення через соціальні виплати. Відповідно, зазнали змін процедури адміністрування, контролю та обліку платників податків.

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 року №2120-IX, який доповнює ст. 102 пунктом 9, з передбаченням зупинення перебігу строків на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану, зокрема строків давності [42].

Відносно контролюючого механізму, притаманного податковим органам, то Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 року №2142-IX пунктом 69.2 до підрозділу 10 «Інші перехідні положення» ПКУ було передбачено, що податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються, крім камеральних перевірок, документальних позапланових перевірок, що проводяться на звернення платника податків, фактичних перевірок[41]. Проте на сьогодні ця норматива відмінена та всі податкові перевірки здійснюються за попередніми правилами, а це своєю чергою дозволяє уряду отримувати запланований обсяг податкових надходжень до бюджетів держави та фінансувати суспільні потреби, такі як освіта, охорона здоров'я, оборона, інфраструктура та соціальний захист.

У табл. 2.1 наведено динаміку складових доходів Державного бюджету України за 2021-2024 роки.

Таблиця 2.1

Динаміка складових доходів Державного бюджету України
за 2021-2024 роки

Показник	2021	2022	2023	2024	Темп приросту 2024/2021, %
Усього доходів, млн. грн, у т.ч.	1296852,9	1787395,6	2671998	3122713,4	140,79
Податкові надходження	1107090,9	949764,4	1203544,1	1647189,6	48,79
Неподаткові надходження	175358,0	346327,7	991601,7	974398,5	455,66
Доходи від операцій з капіталом	328,7	611,0	100,3	183,9	-44,05
Кошти від закордонних країн та міжнародних організацій	1289,9	481090,7	433404,5	473945,2	36642,79
Цільові фонди	209,4	136,2	432,1	473,9	126,31
Офіційні трансферти	12576,1	9465,6	42915,3	26522,3	110,89

Джерело: складено автором на основі [29].

Так, дані табл. 2.1 свідчать, що загальна сума доходів Державного бюджету України у 2024 році зросла на 140,79% порівняно з 2021 роком, що свідчить про активне нарощування фінансових ресурсів. Однак аналіз складових доходів демонструє, що основний внесок у приріст здійснюється не через податкові надходження, а через альтернативні джерела, зокрема міжнародну допомогу. Розрив між загальним приростом доходів і приростом податкових надходжень вказує на зниження частки податків у загальній структурі доходів. Неподаткові надходження зросли у 2024 році на 455,66% порівняно з 2021 роком.

Доход від операцій з капіталом зменшився на 44,05% у 2024 році порівняно з 2021 роком. Кошти від закордонних країн та міжнародних організацій у 2024 році зросли на 3642,79% порівняно з 2021 роком, що пов'язано з війною в країні. Цільові фонди зросли у 2024 році на 126,31% порівняно з 2021 роком. Офіційні трансферти зросли у 2024 році на 110,89% порівняно з 2021 роком.

Загалом можна зробити висновок, що основний приріст доходів у 2024 році забезпечений міжнародною допомогою та неподатковими надходженнями, тоді як податкові надходження зростали значно повільніше.

На рис. 2.1 представлено частку податкових надходжень у доходах Державного бюджету України.

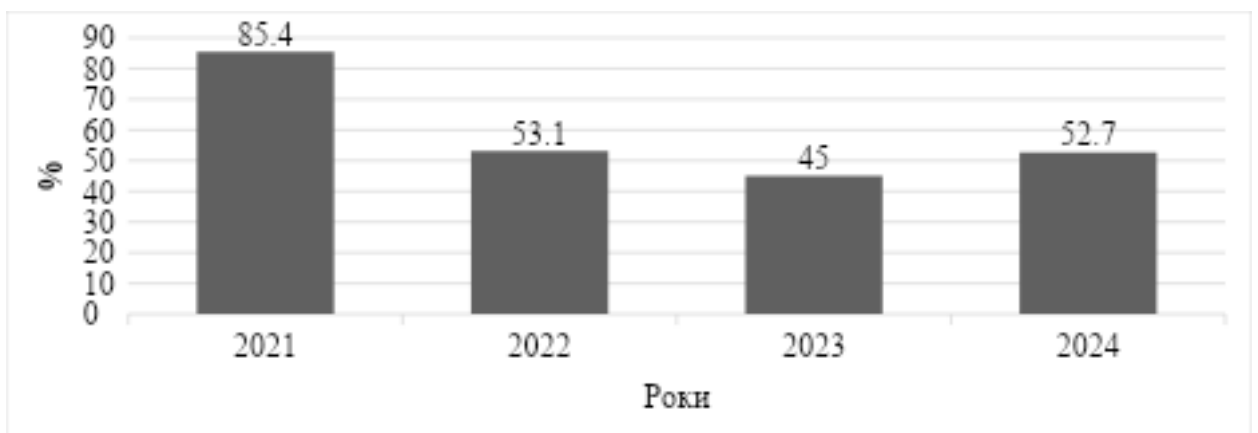


Рис. 2.1. Частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету України за 2021-2024 роки, %

Джерело: складено автором на основі [29].

Так, дані рис. 2.1 свідчать, що у структурі доходів Державного бюджету України найбільшу частку займали податкові надходження, проте їх питома вага суттєво зменшилась, що пов'язано з війною в країні, зростанням допомоги закордонних країн, оскільки зростає необхідність у збільшенні бюджетних надходжень для фінансування оборони та відбудови країни. Далі розглянемо склад та динаміку податкових надходжень до Державного бюджету України за 2021-2024 роки.

Таблиця 2.2

Динаміка складу податкових надходжень Державного бюджету України
за 2021-2024 роки

Показник	2021	2022	2023	2024	Темп приросту 2024/2021, %
Податкові надходження, млн. грн, у т.ч.	1107090,9	949764,4	1203544,1	1647189,6	48,79
Податок на доходи фізичних осіб	137555,2	148427,3	206944,8	326094,9	137,06
Податок на прибуток	147751,7	117049,9	143837,1	271137,6	83,51
Рентна плата за використання природних ресурсів	80749,4	85365	60327,7	52430,5	-35,07
Внутрішні податки на товари, роботи, послуги	698940,4	569353,8	748143,9	944861,8	35,18
Інші податки і збори	3916,5	3322,4	3731,1	4328,2	10,51

Джерело: складено автором на основі [29].

Дані табл. 2.2 свідчать, що загальна сума податкових надходжень збільшилася на 48,79%, що свідчить про їх помірне зростання. Однак структура податкових надходжень демонструє суттєві відмінності між окремими категоріями податків, зокрема надходження від ПДФО збільшилися у 2024 році порівняно з 2021 роком на 137,06 %, що може бути пов'язано зі зростанням номінальних заробітних плат, збільшенням рівня офіційного працевлаштування, інфляційним впливом на грошові доходи населення. Фактично, ПДФО став одним із основних факторів зростання загальних податкових надходжень. При цьому надходження від податку на прибуток зросли на 83,51% у 2024 році порівняно з 2021 роком, від

внутрішніх податків – на 35,18 %, а рентна плата за використання природних ресурсів навпаки зменшилась на 35,07 %.

Далі у табл. 2.3 представимо структуру податкових надходжень Державного бюджету України за 2021-2024 роки.

Таблиця 2.3

Структура податкових надходжень Державного бюджету України
за 2021-2024 роки, %

Показник	2021	2022	2023	2024	Темп приросту 2024/2021, %
Податкові надходження	100	100	100	100	-
Податок на доходи фізичних осіб	12,42	15,63	17,19	19,80	59,33
Податок на прибуток	13,35	12,32	11,95	16,46	23,34
Рентна плата за використання природних ресурсів	7,29	8,99	5,01	3,18	-56,36
Внутрішні податки на товари, роботи, послуги	63,13	59,95	62,16	57,36	-9,14
Інші податки і збори	0,35	0,35	0,31	0,26	-25,72

Джерело: складено автором на основі [29].

Дані табл. 2.3 свідчать, що в структурі податкових надходжень переважають внутрішні податки і збори за товари та послуги, тобто ті податки, які стягуються із споживачів (акцизний податок та ПДВ). Отже, в Україні протягом досліджуваного періоду основний податковий тягар був на споживачах, проте це може свідчити про зростання доходів та рівня споживання домогосподарств.

На другому місці за часткою податкових надходжень знаходиться ПДФО, часта цього податку у 2024 році порівняно з 2021 роком зросла на 59,33%, що свідчить про зростання бази оподаткування, підвищення заробітної плати. Варто зауважити, що до жовтня 2023 року ПДФО з доходів військовослужбовців зараховувався до складу доходів місцевого бюджету. Ці надходження були суттєвими для громад, які направлялись на вирішення соціальних питань в громадах.

Далі розглянемо динаміку доходів обласного бюджету

Дніпропетровської області за 2021-2024 роки (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка доходів обласного бюджету Дніпропетровської області
за 2021-2024 роки

Показник	2021	2022	2023	2024	Темп приросту 2024/2021, %
Усього, млн. грн, у т.ч.	19048,7	12431,9	12888,7	13597,3	-28,62
Податкові надходження	10064,6	8912,7	8557,6	9117,5	-9,41
Неподаткові надходження	513,9	647,5	850,7	901,4	75,40
Доходи від операцій з капіталом	0,017	0,01	2,0	0,19	1017,65
Офіційні трансферти	8470,1	2871,7	3448,3	3578,2	-57,75

Джерело: складено автором на основі [32].

Отже, доходи обласного бюджету Дніпропетровської області у 2024 році зменшилися порівняно з 2021 роком на 28,62 %, проте варто відзначити, що після їх суттєвого зменшення у 2022 році з початком воєнного вторгнення РФ, у 2023 та 2024 році вони почали зростати. Зменшення доходів обласного бюджету є негативним сигналом про фінансову нестабільність регіону. Основними причинами такого падіння можуть бути: скорочення дотацій та офіційних трансфертів з державного бюджету, зменшення податкових надходжень через економічний спад, загальні макроекономічні труднощі, які вплинули на економіку області.

Ключовим чинником зменшення загального доходу області стало значне зменшення офіційних трансфертів (-57,75%). У 2021 році їх обсяг становив 8470,1 млн. грн., а у 2024 році – 3578,2 млн. гривень. Вищезазначену ситуацію можна пояснити зменшенням фінансової підтримки з державного бюджету, перерозподілом державних коштів на інші регіони або пріоритетні напрями, зміною системи міжбюджетних трансфертів.

Найбільшу питому вагу у структурі доходів Дніпропетровської області, як і в Україні, займають податкові надходження:

- у 2021 році- 52,84%;
- у 2022 році -71,69 %;

- у 2023 році - 66,4 %;
- у 2024 році - 67,0%.

У табл. 2.5 представлено структуру податкових надходжень обласного бюджету Дніпропетровської області за 2021-2024 роки.

Таблиця 2.5

Структура податкових надходжень до обласного бюджету
Дніпропетровської області за 2021-2024 роки, %

Показник	2021	2022	2023	2024	Темп приросту 2024/2021, %
Податки на доходи	82,51	76,47	87,73	80,23	-2,76
Рентна плата	15,18	21,6	10,41	17,63	16,14
Інші податки і збори	2,31	1,93	1,85	2,14	-7,36

Джерело: складено автором на основі [32].

Отже, в структурі податкових надходжень переважають податки на доходи, їх питома вага більше 80%, що пояснюється високою концентрацією великих підприємств та значною кількістю працюючого населення. Податкова політика в області спрямована на підтримку бізнесу, особливо в умовах воєнного стану та економічної нестабільності.

Основні заходи включають: запровадження податкових пільг для підприємств, що працюють у критично важливих галузях; зниження ставки єдиного податку для малого бізнесу; тимчасові податкові канікули для підприємств, які постраждали від бойових дій. Однак високе податкове навантаження на великі підприємства та обмежені можливості для податкових послаблень ускладнюють розвиток економіки регіону.

Основними проблемами податкової політики Дніпропетровської області є:

- висока частка тіньової економіки, що знижує обсяги податкових надходжень;
- податковий тиск на бізнес, який обмежує інвестиційну активність;
- необхідність збільшення фінансування соціальних програм при обмежених бюджетних ресурсах.

2.2 Аналіз впливу податкових змін на рівень соціального забезпечення в Україні

Податкові зміни можуть вплинути на рівень доходів населення та соціальні виплати. Підвищення податкового навантаження на заробітчани може сприяти перерозподілу доходів, однак при недостатній ефективності адміністрування податків ці заходи можуть виявитися малоефективними. Окрім того, зміни в системі оподаткування безпосередньо впливають на фінансування соціальних програм, таких як пенсійне забезпечення, медична допомога, субсидії на житло.

Збільшення надходжень до бюджету може покращити якість та доступність соціальних послуг, тоді як скорочення податкових надходжень може призвести до їх зменшення.

Також варто зауважити, що оптимізація податкового навантаження на бізнес може сприяти створенню нових робочих місць, що, у свою чергу, податкового тиску на підприємства може призвести до скорочення зайнятості, що негативно позначиться на рівні доходів громадян. Податкова політика України протягом досліджуваного періоду була спрямована на налагодження роботи з «білим» бізнесом, спрощення процедури отримання послуг, підвищення рівня соціального забезпечення українських громадян тощо.

Динаміка індексу якості життя населення в Україні у 2018–2024 рр. наведена на рис. 2.2.

Отже, до 2024 року Україна мала позитивну динаміку у підвищенні якості життя, проте у 2024 році даний індекс зменшився, а в рейтингу країна опустилася з 86 на 105 місце. Фактором, який вплинув на це є війна в країні, зростання соціальної напруги.

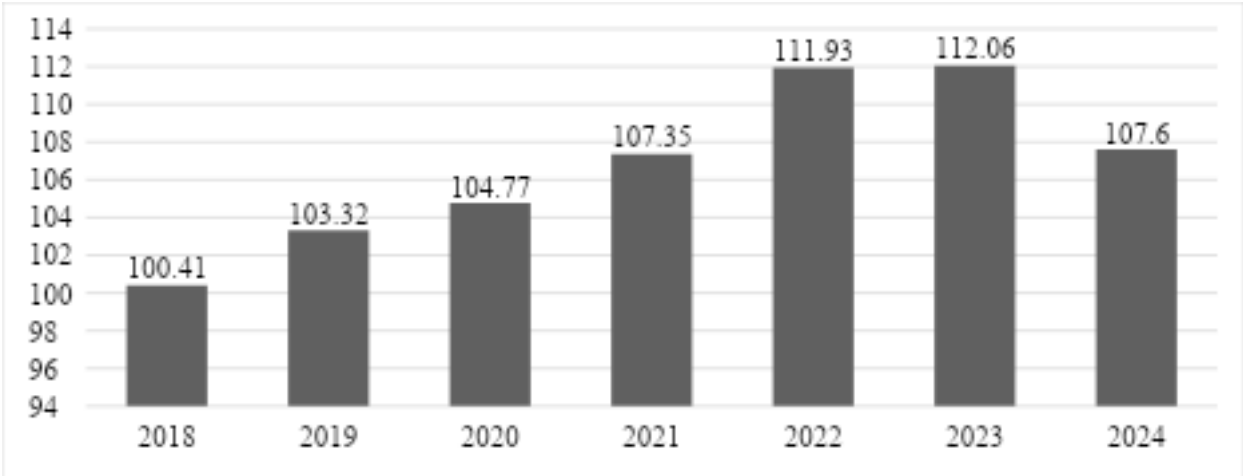


Рис. 2.2. Динаміка індексу якості життя населення в Україні
у 2018–2024 рр., кількість балів

Джерело: складено автором на основі [13].

З метою визначення наявних соціально-економічних диспропорцій в Україні здійснимо дослідження таких показників: динаміку рівня безробіття (табл. 2.6), індексу споживчих цін (рис. 2.3), середньомісячної заробітної плати (рис. 2.4).

У табл. 2.6 наведено динаміку рівня безробіття та зайнятості в Україні за 2018-2024 роки.

Таблиця 2.6

Динаміка рівня безробіття та зайнятості в Україні за 2018-2024 роки

Роки	Безробітне населення (за методологією МОП), %	Зайняте населення, %
2018	8,8	57,1
2019	8,2	58,2
2020	9,5	49,9
2021	9,9	55,7
2022	35	40
2023	19	46,1
2024	16,5	52,3

Джерело: складено автором наоснові [21].

Отже, в Україні спостерігається нестабільний рівень зайнятості населення, а у 2022 році значно збільшився рівень безробіття до 35%, а рівень зайнятості зменшився до 40%. Такий стан на ринку праці пояснюється

бойовими діями на території України, пошкодженням інфраструктури, втратою бізнесу, переміщенням осіб, але у 2023-2024 роках бізнес почав адаптуватися до нових умов, відповідно спостерігаємо зростання зайнятості та зменшення безробіття.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) є одним із основних показників, що відображає рівень інфляції [20] та зміну купівельної спроможності населення.

В Україні останніми роками спостерігається зростання ІСЦ, що спричинене як зовнішніми факторами (збільшенням вартості імпорту, енергоресурсів), так і внутрішніми (підвищенням податків, зміною соціальних виплат).

На рис. 2.3 представлено динаміку індексу споживчих цін в Україні за 2018-2024 роки.

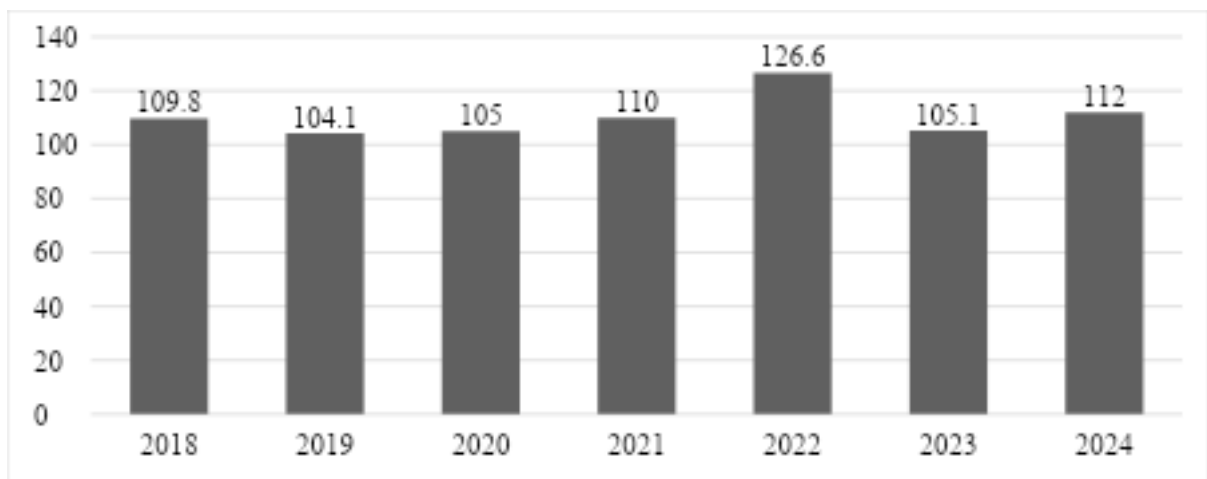


Рис. 2.3. Динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2018–2024 рр., %

Джерело: складено автором на основі [13].

Високий рівень інфляції негативно впливає на добробут населення, зменшуючи реальні доходи та підвищуючи витрати на товари першої необхідності[20]. Податкова політика повинна враховувати ці тенденції для розробки компенсаторних заходів, зокрема індексації соціальних виплат та оптимізації фіскального навантаження на підприємства. Індекс споживчих змін має негативну динаміку, незважаючи на незначне зменшення у 2023 році[19].

На рис. 2.4 представлено динаміку середньомісячної заробітної плати в Україні за період 2018-2024 роки.

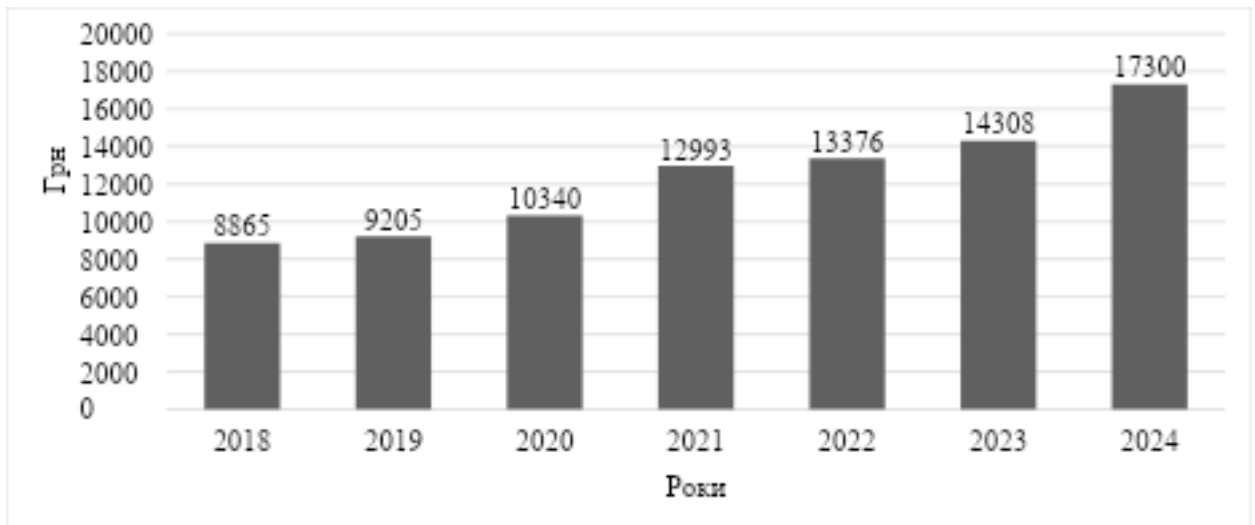


Рис. 2.4. Динаміка середньої заробітної плати в Україні
у 2018–2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [50].

За результатами показників зображених на рис. 2.4. можна зробити висновок, що протягом цього періоду темп росту середньомісячної заробітної плати був лише зростаючим. Це пояснюється перш за все збільшенням мінімальної заробітної плати. Незважаючи на зростання номінальних зарплат, інфляція та зростання цін частково нівелюють їхній реальний приріст. Реальна заробітна плата залежить від макроекономічної ситуації, податкового навантаження та рівня соціальної підтримки.

Далі проведемо аналіз динаміки середньої заробітної плати в Дніпропетровській області та порівняємо його з попередніми показниками (рис. 2.5).

Зазвичай, промислово розвинені області, такі як Дніпропетровська, демонструють вищі середні заробітні плати порівняно з менш розвиненими регіонами, що пояснюється більшою концентрацією великих підприємств та більш розвинутою інфраструктурою.

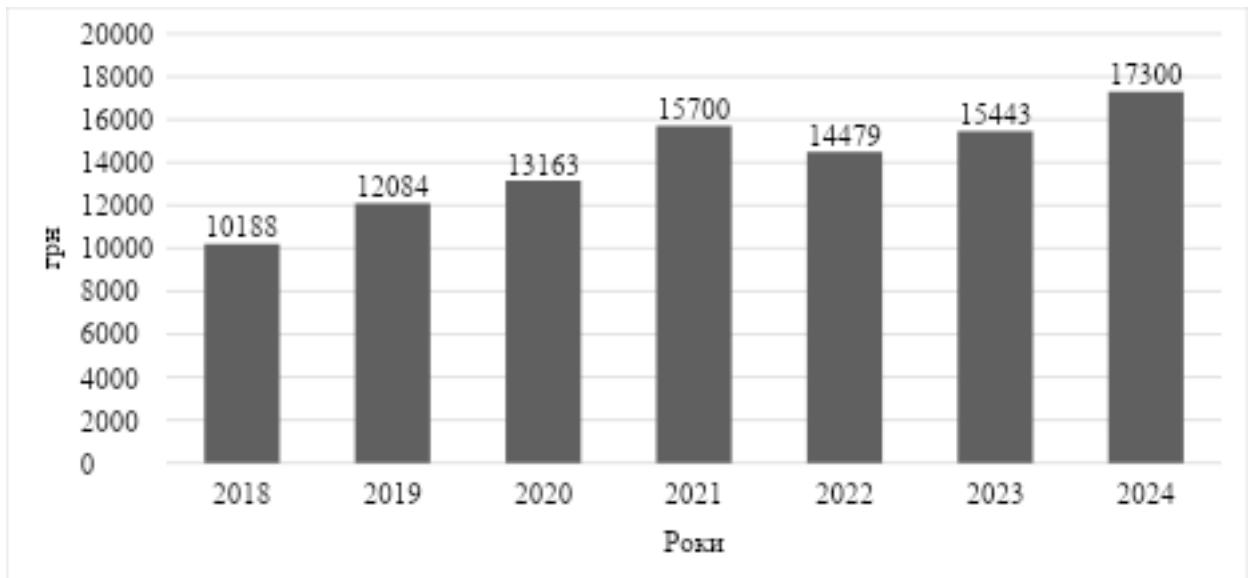


Рис. 2.5. Динаміка середньої заробітної плати у
Дніпропетровській області у 2018–2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [14].

Дані рис.2.5 показують, що динаміка середньої заробітної плати за досліджуваний період мала нестабільну тенденцію, на відміну від загальнонаціональних тенденцій, оскільки спочатку цей показник зростає до 2022 року, а у 2022 році та далі – зменшується, що пояснюється повномасштабним вторгненням РФ в Україну, закриттям бізнесу. Але вже у 2023 році бізнес адаптувався до нових умов та бачимо збільшення середньої заробітної плати в регіоні.

Таким чином, дослідження впливу податкової політики України на соціальне забезпечення свідчить про наявність проблем у даному напрямі, оскільки спостерігаємо високе навантаження на споживання, відсутність прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, тому можемо констатувати, що за таких умов не забезпечується реалізація принципу соціальної справедливості. Крім того як в Україні, так і в Дніпропетровській області наявним є низький рівень соціального забезпечення, а його незначне щорічне зростання не супроводжується покращенням добробуту громадян, навпаки, знижується рівень їх купівельної спроможності через зростання індексу споживчих цін більш швидкими темпами.

2.3 Оцінка ефективності соціальних складових податкової політики в Україні

Ефективним інструментом регулювання економіки країни є фіскальна політика, що поєднує бюджетні та податкові засоби, дієвість яких частково забезпечує державний податковий менеджмент. Його завдання виходять за межі простого наповнення бюджету і спрямовані на створення вектору розвитку економіки через стимулювання конкурентоспроможності окремих галузей, регіонів або країни в цілому за допомогою податкових механізмів [58].

Державний податковий менеджмент включає організацію податкового процесу, планування, регулювання та контроль у межах податкового права, системи оподаткування, податкової політики та механізмів. У той же час, фіскальна політика має враховувати протиріччя: з одного боку, необхідно вилучати податки для наповнення бюджету, а з іншого - не допустити зниження ділової активності та купівельної спроможності. Наприклад, підвищення податків може знизити заощадження і пропозицію на ринку праці, тоді як зменшення податків сприяє економічному зростанню та стабілізації інфляції, стимулюючи виробництво й підвищуючи пропозицію товарів.

Метою податкового менеджменту є забезпечення ефективної реалізації завдань податкової політики, яка повинна створити стабільну й ефективну податкову систему. Це включає забезпечення достатніх надходжень до бюджетів, справедливе оподаткування платників податків і створення умов для інтеграції України у світову економіку. Таким чином, податковий менеджмент виступає ключовим механізмом реалізації державної податкової політики, спрямованим на ефективне виконання її завдань, у тому числі тих, що стосуються забезпечення фінансування соціального захисту населення[17, с. 34-35].

Для здійснення кількісного та якісного дослідження ефективності соціальних складових податкової політики розглянемо рівень фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Перш за все розглянемо динаміку обсягу бюджетного фінансування даної сфери (рис. 2.6).

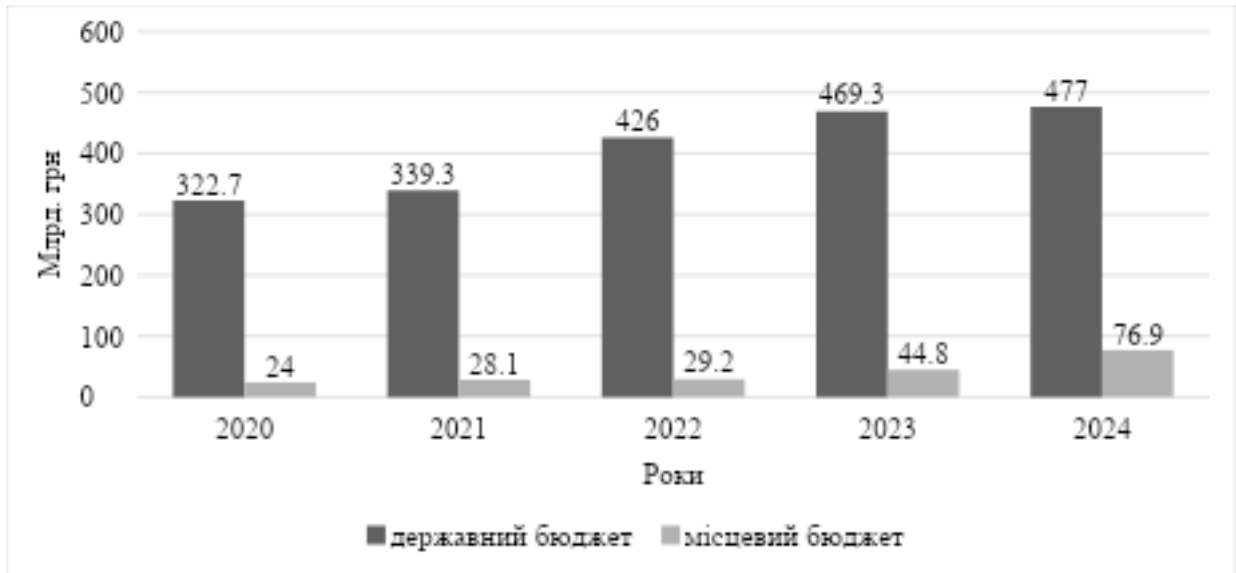


Рис. 2.6. Динаміка обсягу бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні у 2020–2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [29].

Дані рис. 2.6 свідчать, що обсяг фінансування соціального захисту та соціального забезпечення як за рахунок держбюджету, так і місцевого, збільшується протягом досліджуваного періоду. Варто зауважити, що темпи зростання фінансування соціального захисту з державного бюджету є більшими за темпи їх зростання з місцевого бюджету. Вищезазначене свідчить про зростання фінансування соціальних статей незахищених верств населення, кількість яких через війну значно збільшилася. До початку вторгнення Україна мала соціальне спрямування бюджету, проте після вторгнення бюджет має в основному оборонне спрямування.

У табл. 2.7 представимо структуру видатків Державного бюджету України.

Таблиця 2.7

Структура обсягів фінансування видатків за рахунок доходів
Державного бюджету України за 2020-2024 роки

Функція	2020	2021	2022	2023	2024	Середня питома вага, %	Темп приросту, %
Загальнодержавні функції, млрд. грн, у т. ч.	163,9	206,6	202,0	296,1	298,0	10,2	81,82
Оборона	120,4	127,5	1142,9	2097,6	1692,6	25,2	1305,81
Громадський порядок	157,7	174,4	443,3	574,6	485,0	12,3	207,55
Економічна діяльність	168,9	181,1	95,4	134,3	138,7	6,5	-17,88
Охорона навколишнього середовища	6,6	8,2	4,7	5,2	10,0	0,3	51,52
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,2	0,5	8,4	10,0	0,1	9900,00
Охорона здоров'я	124,9	170,5	184,3	179,3	203,4	6,1	62,85
Духовний та фізичний розвиток	9,8	16,0	11,1	11,8	18,0	0,6	83,67
Освіта	52,9	63,8	58,5	60,5	69,0	2,9	30,43
Соціальний захист	322,7	339,3	426,0	469,3	483,7	16,5	49,89
Всього	1288,0	1490,2	2705,4	4014,4	3309,0	-	156,91

Джерело: складено автором на основі [29].

Отже, з 2022 року частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення змістилася на друге місце, поступившись видаткам на оборону, оскільки вони є більш пріоритетними на даний час.

При цьому видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення також зросли у зв'язку із збільшенням потреб у соціальних послугах.

У табл. 2.8 представимо аналітичні дані видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні.

Отже, дані табл. 2.8 свідчать, що частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП у 2024 році зменшилась порівняно з 2023 роком та 2020 роком. Видатки на соціальний захист у зведеному бюджеті зростають, що пов'язане із зростанням кількості людей, які потребують соціальних витрат, таких як військовослужбовці, ВПО та інші.

Таблиця 2.8

Видатки бюджетів на соціальний захист та
соціальне забезпечення в Україні у 2020–2024 рр.

Роки	Видатки зведеного бюджету, млрд.грн	ВВП, млрд. грн	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення				
			Державний бюджет, млрд.грн	Місцевий бюджет, млрд.грн	Зведений бюджет, млрд. грн	Частка видатків у ЗБ, %	Частка видатків у ВВП, %
2020	1595,3	4194,1	322,7	24,0	346,7	21,7	8,3
2021	1844,4	5459,6	339,3	28,1	367,4	19,9	6,7
2022	3043,5	5191,0	426,0	29,2	455,2	15,0	8,7
2023	4441,0	5459,6	469,3	44,8	514,1	11,6	9,4
2024	4032,2	7729	477,0	76,9	553,9	13,7	7,2

Джерело: складено автором на основі [29].

У табл. 2.9 представимо структуру обсягів фінансування видатків Дніпропетровської області за 2020-2023 роки.

Таблиця 2.9

Структура обсягу фінансування видатків бюджетів
Дніпропетровської області за 2020-2023 роки

Функція	2020	2021	2022	2023	Середня питома вага, %	Темп прирост у, %
Загальнодержавні функції, млн. грн, у т. ч.	2160,1	3500,1	1746,1	3448,9	24,74	59,66
Громадський порядок	3,2	2,9	119,9	145,3	1,04	4440,63
Економічна діяльність	2881,2	6339,6	4013,3	3953,6	28,36	37,22
Охорона навколишнього середовища	250,0	239,0	7,3	104,4	0,75	-58,24
Житлово-комунальне господарство	13,5	66,6	0,6	175,3	1,26	1198,52
Охорона здоров'я	2020,4	1454,1	1443,1	1529,1	10,97	-24,32
Духовний та фізичний розвиток	327,7	685,9	402,6	430,2	3,09	31,28
Освіта	2515,7	3167,2	3153,9	3330,1	23,89	32,37
Соціальний захист	551,9	660,9	687,7	823,2	5,91	49,16

Джерело: складено автором на основі [32].

Отже, найбільшу питому вагу в структурі обсягів фінансування видатків бюджетів Дніпропетровської області займають витрати на

загальнодержавні функції, освіту та економічну діяльність. Витрати на соціальне забезпечення мали тенденцію до зростання, що пов'язано із зростанням прожиткового мінімуму, кількості ВПО в області тощо.

Основними чинниками, які впливають на ефективність податкової політики України та рівень соціального забезпечення в умовах війни є такі: нестача достатнього обсягу фінансових ресурсів; втрата можливості здійснення залучення до податкового процесу окупованих і прилеглих до них територій; економічна невизначеність, яка штовхає бізнес до мінімізації витрат; застосування ліберальних умов оподаткування та спрощеного режиму податкового адміністрування; неефективність податкових пільг; надмірне податкове навантаження на окремі категорії бізнесу; соціальна несправедливість, як наслідок недовіра до податкової системи; зростання інфляції та коливання курсу національної валюти тощо.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1 Міжнародний досвід впровадження соціально орієнтованих податкових політик

Сучасна податкова політика у провідних країнах світу вже зазнала суттєвих змін, викликаних новими умовами розвитку системи світогосподарських зв'язків. Основними її завданнями є одночасне вирішення трьох наступних нагальних проблем, що стоять перед урядами:

- 1) забезпечення посткризового зростання національних економік;
- 2) нормалізація ситуації у сфері державних фінансів (включаючи покращення поточних показників державного боргу та дефіциту бюджету);
- 3) гарантії соціальної стабільності економічного розвитку.

Зазначені проблеми не є особливими, виходячи з історичного досвіду існування національних господарств. Навпаки, вони досить характерні з точки зору концепції циклічності розвитку, коли у період рецесії уряд традиційно стимулює економіку за рахунок посилення сукупного попиту, через що відбувається збільшення державних витрат і, як наслідок, публічні фінанси відчують додаткове навантаження. У свою чергу на фазі посткризового зростання з'являється інтерес до стимулювання пропозиції, для чого потрібно застосовувати вже інші способи регулювання, спрямовані на створення більшої мотивації господарюючих суб'єктів. Одночасно з цим потрібно підтримувати певний рівень соціальних гарантій населенню, що утримує суспільство від соціальних вибухів та заворушень у період проблем в економіці [7].

Цікаво, що соціальні аспекти розвитку ще зовсім недавно не ставилися настільки гостро на чільне місце глобальної економічної політики, а домінувала на межі XX-XXI ст. концепція «ефективного уряду» з мінімумом

соціальних витрат навіть, навпаки, рекомендувалася Всесвітнім банком як найбільш оптимальна для урядів багатьох країн світу. І лише події, що відбулися за глобальною кризою 2008–2009 рр., включаючи спробу скорочення видатків урядів європейських країн, які страждали від наслідків боргової кризи, привернули загальну увагу до теми соціальної відповідальності держави та приватного бізнесу.

Реалізація основних завдань національної податкової політики у сучасних умовах відрізняється суперечливістю підходів до вирішення кожною з трьох виділених проблем. Об'єктивним фактом є і те, що це існуючі у світі нині податкові системи мають значну подібність, що пояснюється їх формуванням за умов глобалізації, під впливом подібних економічних, політичних і соціальних чинників. Істотна відмінність податкової системи апріорі знижує конкурентоспроможність національних виробників за умов світової системи товарообміну [7].

У той же час за своєю структурою податкові системи більшості розвинених країн світу можна поділити на дві основні категорії: північноамериканський та європейський. Отже, до першої категорії прийнято відносити країни, де акцент податкової політики зроблено на прямі податки. Найбільш успішним прикладом ефективної реалізації системи прямого оподаткування є США. Для її податкової системи в силу великих розмірів території та особливостей державного устрою характерна наявність трьох рівнів оподаткування: федерального, регіонального (на рівні штатів) та місцевого. Найбільша частка фінансових надходжень до консолідованого бюджету США забезпечуються прибутковим податком. Він має прогресивну шкалу справляння, що сприяє віднесенню центру тяжкості податкового навантаження на найбільш забезпечену частину платників податків. У США під оподаткування потрапляють практично будь-які види доходів, при цьому в процесі визначення податкової бази враховуються певні особливості платників податків, які подають декларація про податкові пільги [34].

Особливістю американської податкової системи є наявність

взаємозв'язку прибуткового податку з певними можливостями органів влади на рівні штату та муніципалітетів, які мають право самостійно встановлювати та регулювати ставки цього податку, у межах сум, що направляються до відповідного бюджету. Тобто, на федеральному рівні даний вид податку має прогресивну шкалу оподаткування, а на нижніх рівнях шкала прибуткового податку може бути регресивною або пропорційною.

Активно використовують у США інші прямі податки, зокрема, податку нерухоме майно. Зазначимо також, що регіональні органи влади (керівництво штатів США) мають право встановлювати на підконтрольній території будь-які податки, які не суперечать федеральним законам та відповідають конституційним принципам оподаткування. Наприклад, в результаті практично на території всіх штатів замість досить поширеного в усьому світі ПДВ стягується податок з продажу. У США існують градуйовані податкові ставки федерального прибуткового податку від 10% до 37%.

У табл. 3.1 представлено податкові категорії та ставки федерального прибуткового податку в США у 2024 році.

Таблиця 3.1

Податкові категорії та ставки федерального
Прибуткового податку в США у 2024 р

Ставка податку	Одинокий, дол. США	Голова сім'ї, дол.США	Спільне подання документів у шлюбі, дол. США	Роздільне подання документів у шлюбі, дол. США
10 %	До 11600	До 16550	До 23200	До 11600 А
12 %	11601-41150	16551-63100	23201-94300	11601-47150
22 %	47151-100525	63101-100500	94301-201050	47151-100525
24 %	100526-191950	100501-191950	201051-383900	100526-191150
32 %	191951-243725	191951-243700	383901-487450	191151-243725
35 %	243726-609350	243701-609350	487451-731200	243726-365600
37 %	609351 та вище	609351 та вище	731 201 та вище	365601 та вище

Джерело: складено автором на основі[34].

Прогресивні податки популярні, оскільки вони перекладають тягар сплати податків на тих, хто, швидше за все, найбільше здатний їх заплатити. Як і федеральний прибутковий податок, прогресивні податкові системи зазвичай допускають кілька відрахувань та кредитів. Ці податкові пільги надають додаткове полегшення платникам податків із низьким доходом, як у випадку з податковим кредитом на зароблений дохід. Вони також можуть заохочувати певну поведінку. Наприклад, відрахування відсотків по іпотеці заохочує домоволодіння, а американський податковий кредит на можливості заохочує людей здобувати вищу освіту.

Отже, у США соціально орієнтовані податкові політики реалізуються через прогресивну систему оподаткування, де ставка прибуткового податку зростає зі збільшенням доходу. Крім того, запроваджено систему податкових кредитів, таких як EarnedIncomeTaxCredit (EITC), яка надає пільги працюючим низькооплачуваним громадянам. Ці пільги дозволяють знизити рівень бідності серед працюючих, зменшити соціальну нерівність та підтримати малозабезпечені сім'ї [34].

Варто відзначити таку країну як Канада, яка має одну з найбільш прогресивних податкових систем серед країн Західного світу. Податкова система в Канаді спрямована на боротьбу з нерівністю через використання прогресивних податків, що забезпечує більший розподіл ресурсів на соціальні програми. Крім того, значну роль у соціальній орієнтації канадської податкової системи відіграють пільги для дітей та додаткові податкові кредити для сімей з низьким доходом [36].

На відміну від американської та канадської податкової системи, орієнтованої на пріоритетне становище прямих податків, європейський підхід виходить з того, що виробник, а споживач продукції повинен нести основне податкове навантаження. Ця категорія країн досить широка, до неї відносять передусім країни Євросоюзу (далі – ЄС), якими активно реалізується принцип пріоритетності непрямого оподаткування. Зазначимо, що ЄС, будучи однією з найбільших інтеграційних утворень, орієнтований на проведення

єдиної економічної та податкової політики. Водночас податкова політика ЄС не ставить за мету досягнення повної уніфікації національних податкових систем країн-членів, тому на практиці податкові режими та механізми сплати податків в окремих державах ЄС можуть помітно відрізнятися [10; 11].

Найважливішим податком у країнах ЄС є ПДВ, його наявність у податковій системі держави постає як одна з обов'язкових умов вступу країни до ЄС. Його особливістю є те, що ПДВ, несучи в собі мінімальні зміни у поведінці споживачів та виробників, гарантує постійні та вельми значні надходження до державного бюджету. Говорячи про пільгові ставки ПДВ, зазначимо, що у переважній більшості держав-членів ЄС умови їх використання практично однакові: так, пільгова ставка ПДВ діє щодо товарів першої необхідності, більшості видів сільгосппродукції, медичних послуг та ліків, послуг громадського транспорту, друкованої продукції та різних послуг соціального характеру [11].

Норвегія є яскравим прикладом країни з соціально орієнтованою податковою політикою, де рівень податків високий, але в той же час держава забезпечує доступ до безкоштовної медичної допомоги, висококласної освіти, а також підтримує систему соціального забезпечення. Всі ці аспекти фінансуються за рахунок податкових надходжень. Країна також використовує прогресивні податки, які дозволяють перерозподіляти ресурси від багатих до бідних верств населення, забезпечуючи економічну стабільність та рівність.

Німеччина реалізує податкові політики, які орієнтовані на соціальне забезпечення через систему прогресивних податків, а також через податкові пільги для сімей з дітьми та людей з низькими доходами. Крім того, велика частина податкових надходжень спрямована на фінансування системи соціального страхування, яка охоплює пенсійне, медичне та безробіття.

Швеція має високу податкову ставку, проте вона інвестує ці кошти у розвиток соціальних програм. Податкові надходження спрямовуються на охорону здоров'я, освіту, пенсії та допомогу малозабезпеченим. Прогресивна

система оподаткування, яка передбачає вищі ставки для багатших громадян, є основою фінансування цих соціальних ініціатив[11].

Отже, в зарубіжних країнах податкова політика є більш ефективною стосовно реалізації соціальної функції податків, тобто встановлюючи систему податків для фізичних осіб, держава здійснює перерозподіл доходів своїх громадян, спрямовуючи частину фінансових ресурсів найбільш забезпеченого населення на утримання найменш забезпеченого. В цих країнах прибутковий податок з фізичних осіб є прогресивним, тому більш заможні громадяни несуть більше податкове навантаження, що ефективно впливає на рівень соціального забезпечення в країні.

3.2 Проблеми та виклики у впровадженні соціально орієнтованої податкової політики в Україні та пропозиції щодо її вдосконалення

Впровадження соціально орієнтованої податкової політики є важливим кроком на шляху до зменшення соціальної нерівності, покращення рівня життя населення та забезпечення економічної стабільності. В процесі дослідження встановлено, що в Україні наявні проблеми, зумовлені повномасштабною війною та нестабільним соціально-економічним становищем, частими змінами нормативно-правової бази, інституційними складнощами, що ускладнюють реалізацію такої політики (рис. 3.1)[7; 27].

Розглянемо кожну проблему більш детально. Одна з основних проблем полягає в тому, що в Україні не існує повноцінної прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб. Не є стимулюючою пропорційна ставка (плоска шкала) оподаткування доходів фізичних осіб.

У світі більше 150 країн із майже 200 – використовують прогресивні ставки оподаткування капіталу, нерухомості, спадщини, доходів громадян тощо.

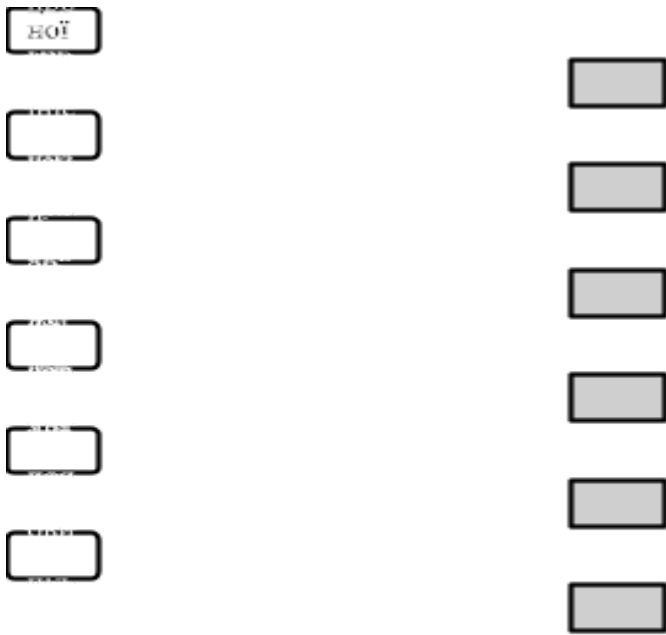


Рис. 3.1. Основні проблеми у впровадженні соціально орієнтованої податкової політики в Україні

Джерело: складено автором на основі [7; 27].

Україна, як і більшість постсоціалістичних країн використовує плоскі ставки ПДФО (18%, 1-5%, 5%), що створює нерівні умови для тих, хто має низький або середній рівень доходу в порівнянні з багатими громадянами. Така система не забезпечує ефективного перерозподілу багатства та зменшення соціальної нерівності.

Костишин Н. зазначає, що «... у багатьох країнах світу облік і оподаткування доходів населення є диференційованим і залежить від рівня індивідуального доходу та сімейного статусу. Можливість встановлювати податкові ставки дозволяє допоміжним законодавчим органам влади вибирати рівень державних послуг і мінімізувати витрати на дотримання законодавства, пов'язані зі збором необхідних доходів» [24].

Отже, основною проблемою українського податкового законодавства є відсутність горизонтальної та вертикальної справедливості у процесі оподаткування ПДФО. Горизонтальна справедливість характеризується

рівним податковим відношенням до усіх платників податку, що мають однакові можливості сплачувати такі податкові відрахування, а вертикальна - диференційованого співвідношення між відсотковим механізмом нарахування податку, що призводить до різної здатності платити фізичними особами такі податки.

Незважаючи на численні спроби автоматизації податкових процесів, в Україні існує низка проблем з адмініструванням податків. Недосконала система електронного адміністрування, низький рівень автоматизації перевірок податкових декларацій, а також велика кількість паперових процедур сприяють виникненню корупції і затримкам у процесі збору податкових надходжень.

Україна стикається з великим рівнем тіньової економіки, яка ускладнює збір податкових надходжень. За різними оцінками, частка тіньового сектора економіки складає значну частину ВВП (більше 40%). Це означає, що значна кількість підприємств та фізичних осіб ухиляється від сплати податків, що позначається на надходженнях до державного бюджету та обмежує можливості для фінансування соціальних програм.

В Україні спостерігається низький рівень довіри до державних інститутів, у тому числі до податкових органів. Це ставить під сумнів ефективність впровадження соціально орієнтованих податкових політик. Невіра в справедливість податкової системи, корупція та непрозорість системи збору податків можуть сприяти тому, що громадяни та бізнеси уникатимуть сплати податків або виявлятимуть низький рівень співпраці з податковими органами.

Соціальна орієнтація податкової політики вимагає значних фінансових витрат для забезпечення соціальних програм. Однак обмежений бюджет, низький рівень податкових надходжень, а також постійні економічні кризи створюють фінансові обмеження для розвитку соціальної інфраструктури. Відсутність достатнього фінансування значно обмежує можливості для

надання соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, пенсії та допомога малозабезпеченим громадянам.

В Україні існує незначна кількість податкових пільг, але часто і вони не відповідають реальним потребам соціально вразливих груп населення. Більше того, деякі пільги можуть бути неефективними або сприяти нерівності, що суперечить ідеї соціальної орієнтації податкової політики.

Від реформування податкової системи податкове навантаження на економіку має суттєво скоротитися за одночасного зростання надходжень податкових доходів за рахунок ефективнішого адміністрування податків та прогнозованого економічного зростання. Диференційований підхід і прогресивне оподаткування за розрахунками може покращити базу формування бюджетів, системи стимулювання ефективності економіки, суб'єктів господарювання, соціальний стан у суспільстві. Податкова система істотно спроститься, стане ефективнішою для бізнесу і більш керованою для держави, знизяться витрати на її обслуговування, що наблизить Україну до рівня, притаманного розвинених країн.

Особливість соціальної політики полягає в тому, що вона пов'язана з механізмом розподілу та споживання благ ВВП через державний бюджет, і тому безпосередньо пов'язана з податково-бюджетною політикою держави. За допомогою цих механізмів здійснюються вкладення у розвиток соціальної інфраструктури, тобто вкладення у «людський капітал», у виплати соціальних трансфертів. А це потребує створення та подальшого розвитку інфраструктури соціальної підтримки та зростання податкових надходжень.

Один із основних інструментів соціальної орієнтації податкової системи - це впровадження прогресивної шкали ПДФО. Як зазначалося, наразі в Україні основна ставка цього податку є однаковою для всіх (18%). Важливо ввести багатоступеневу прогресивну систему, де для високих доходів ставка податку буде значно більшою, а для низьких — нижчою або навіть нульовою. Визначення прогресивного оподаткування є основним принципом фіскальної політики розподілу зобов'язань щодо

податкових внесків між фізичними особами, організаціями чи навіть групами споживання рівнів фінансового добробуту, виміряних через економічні показники, такі як дохід, прибутковість або вартість транзакції [26].

Це передбачає поступовий прогресивний механізм оподаткування, за якого середня ставка податку на додаткову зароблену суму зростає разом із підвищенням попередньо визначеної бази оподаткування на відміну від пропорційної (фіксована ставка податку) або регресивної (знижується середня ставка податку). Головний намір полягає в тому, щоб гарантувати вертикальну справедливість, примушуючи багатих нести відносно вищий податковий тягар, ніж групи з нижчими доходами, належним чином враховуючи здатність платити компенсації, що впливають із послідовних частин вартості доходу.

Основною метою даної пропозиції є перерозподіл доходів для зменшення соціальної нерівності та сприяння соціальній справедливості, забезпечення підтримки малозабезпечених верств населення. Через це система обліку і оподаткування доходів населення України має розвиватися в напрямку досягнення відповідних стратегічних цілей (рис. 3.2).

Необхідно переглянути надані податкові пільги та звільнення, щоб вони більш чітко відповідали потребам соціально вразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, багатодітні сім'ї тощо. Зокрема, пільги на дитячі товари, житлові послуги, медичні витрати та освіту можуть бути значно розширені та оптимізовані.

Окрім того, варто скоротити пільги для багатших верств населення, що дозволить зменшити бюджетні витрати на непродуктивні пільги. Вищезазначене дозволить забезпечити більш цільове спрямування соціальних пільг, підтримку потреби бідніших верств суспільства, запобігти зловживанням та нерівномірному використанню пільг.

- кожен громадянин нашої країни зобов'язаний брати участь певною частиною своїх доходів у формуванні бюджетів держави, які потім будуть використовувати отримані грошові ресурси для фінансування суспільних потреб
- податковий тягар має розподілятися між фізичними особами пропорційно до отриманих ними доходів
- запровадження оптимальної міри податкових відрахувань, які сприяють детінізації бізнесу
- імплементувати міжнародний досвід і запровадити до системи оподаткування доходів українців категорії «неоподатковуваний мінімум доходів фізичних осіб» (далі – НМДФО) для суб'єктів оподаткування, які отримують малий та середній місячний дохід
- врегулювання правових норм податкового законодавства, які будуть максимально зрозумілими для платників податків та не допускати подвійного тлумачення
- удосконалити адміністрування ПДФО через запровадження інноваційних інструментів управління його сплатою
- активно формувати та розбудовувати вітчизняні функціональні сервіси на основі Інтернет-ресурсів у частині формування податкової звітності з урахуванням сучасних міжнародних досягнень щодо цифровізації та діджиталізації системи оподаткування ПДФО

Рис. 3.2. Стратегічні цілі удосконалення формування соціально-орієнтованої податкової політики України

Джерело: складено автором на основі [7].

Для підтримки підприємців, особливо малого бізнесу та самозайнятих осіб, слід знизити податкове навантаження на них, а також розширити можливості спрощеної системи оподаткування, що сприятиме розвитку малого підприємництва та підвищенню зайнятості серед населення. Це може включати зниження ставок єдиного податку для малих підприємств або надання додаткових пільг для тих, хто створює робочі місця [7, с.79].

Вищезазначене дозволить підтримати розвиток малого та середнього бізнесу, буде стимулювати підприємницьку активність та створення робочих місць, дозволить зменшити рівень безробіття та бідності.

Однією з головних проблем, яка ускладнює виконання соціально орієнтованої податкової політики, є високий рівень тіньової економіки. З метою збільшення податкових надходжень, важливо зосередити увагу на детінізації економіки через вдосконалення податкового контролю, запровадження електронного адміністрування та підвищення рівня податкової дисципліни серед підприємців та громадян.

Вищезазначене дозволить збільшити податкові надходження, зменшити рівень корупції та ухиляння від податків, підвищити довіру до податкової системи та органів влади.

Для забезпечення належного фінансування соціальних програм, таких як охорона здоров'я, освіта, пенсійне забезпечення та допомога малозабезпеченим, важливо розширити податкову базу, оптимізувати витрати та ефективно використовувати податкові надходження. В Україні це може включати зростання частки податкових надходжень, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, через зменшення витрат на неефективні пільги та субсидії.

Для забезпечення обґрунтованості та стабільності фінансування соціальної сфери, насамперед, необхідне чітке розмежування повноважень та предметів ведення України, її суб'єктів та органів місцевого самоврядування у соціальній сфері. Звідси основним напрямом модернізації моделі бюджетного федералізму є перехід до таких технологій податково-бюджетного регулювання, які сприяють зростанню власної доходної бази регіональних і місцевих бюджетів, а отже, і зменшенню потреби в трансфертах і дотаціях [7, с.80].

Окрім того, необхідно впроваджувати наступні заходи, які сприятимуть удосконаленню соціального спрямування податкової політики:

- підвищувати правову культуру українського народу; особливу увагу приділити вдосконаленню податкового законодавства та вивченню правового, економічного та соціального впливу наслідків від такого прогресування;
- формування оптимальних та раціональних ставок оподаткування з урахуванням не лише міжнародного досвіду, а й національних інтересів та реалій (зокрема, повне звільнення від податків найменш доходних груп);
- ПДФО повинен враховувати той факт, що доходи людей не є стабільними, тому потребує змін у традиційних процедурах обліку й адміністрування;
- посилена відповідальність за податкові порушення.

Також вважаємо, що до основних проблем можемо віднести той факт, що на даний час відповідно до наявної практики платники сплачують ПДФО за місцем роботи, де працює платник. Проте, соціальне забезпечення такого працівника здійснюються за місцем його проживання. Це можуть бути абсолютно різні громади. Така система сплати ПДФО створює негативні ефекти «експорту» видатків бюджету та «імпорту» доходів бюджету. Отже, варто переглянути даний механізм сплати ПДФО та чітко прописати його у Податковому кодексі України.

Вищезазначене дозволить забезпечити сталий розвиток соціальних програм, підвищити рівень доступності та якості послуг у соціальній сфері, сприяти зменшенню соціальної нерівності.

Важливо запровадити програми підвищення фінансової грамотності серед громадян, зокрема в сфері податкових знань. Це дозволить покращити розуміння населення щодо податкових прав та обов'язків, зменшити рівень ухиляння від податків та забезпечити більш ефективне використання податкових пільг. Вищезазначене дозволить підвищити обізнаність громадян щодо податкової системи, зменшити рівень ухилення від податків, спонукатиме до свідомого виконання податкових обов'язків.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження вирішено поставлені завдання та встановлено наступне:

1. Дослідження теоретичних засад податкової політики в контексті фіскальної політики показало, що остання є важливим інструментом державного регулювання економіки. Вона охоплює заходи щодо формування та використання державних фінансових ресурсів, забезпечуючи збалансований розвиток країни. Основними функціями фіскальної політики є розподільча, перерозподільча та стабілізаційна, що дозволяють забезпечити ефективний розподіл ресурсів, коригування соціальної нерівності та підтримку макроекономічної стабільності.

2. Податкова політика, як ключовий елемент фіскальної політики, спрямована на регулювання податкових надходжень та вплив на економічні процеси. Її основними завданнями є мобілізація доходів до бюджету, стимулювання економічного розвитку, підтримка інноваційної діяльності та створення сприятливого бізнес-середовища. Ефективне функціонування податкової системи залежить від оптимального поєднання фіскальних, регулятивних та стимулюючих функцій, що дозволяє досягати як короткострокових, так і довгострокових цілей державної економічної політики.

3. Соціальні аспекти податкової політики полягають у забезпеченні справедливого розподілу податкового навантаження та соціального захисту населення. Завдяки прогресивному оподаткуванню, податковим пільгам і соціальним трансфертам держава може зменшувати нерівність, підвищувати якість життя громадян та підтримувати найбільш вразливі верстви населення. Таким чином, податкова політика не лише забезпечує надходження до бюджету, але й виступає важливим інструментом соціально-економічного розвитку, сприяючи зростанню добробуту суспільства та стабільності національної економіки.

4. Аналіз доходів Державного бюджету України показав, що у 2024 році загальна сума доходів зросла на 140,79% порівняно з 2021 роком. Це свідчить про активне нарощування фінансових ресурсів. В структурі податкових надходжень стабільно переважають внутрішні податки, де основне навантаження має споживач та податки на доходи фізичних осіб. Варто відзначити фіскальну спрямованість ПДФО в Україні. Структура та динаміка податкових надходжень у Дніпропетровській області відповідає загальній тенденції в Україні.

5. Оцінка впливу податкової політики на соціальне забезпечення показала, що порівняно з 2021 роком у 2024 році індекс якості життя зменшився з 111,9 до 107,6; рівень безробіття у 2022 році досяг 35 %, проте вже у 2024 році зменшився до 16,5 %, але довоєнного рівня не досяг; інфляція має тенденцію до зростання, середня заробітна плата також зростає, проте її темпи зростання менші ніж інфляції.

6. Оцінка ефективності соціально-економічної складової податкової політики показала, що обсяги бюджетного фінансування зростали з державного бюджету. Структура фінансування показала, що витрати на соціальне забезпечення з 2022 року перейшли на друге місце, поступившись видаткам на оборону, так як вони є більш пріоритетними на даний час. Проте видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення також зросли, так як збільшилися потреби у соціальних послугах. Найбільшу питому вагу в структурі обсягів фінансування видатків у Дніпропетровській області займають витрати на загальнодержавні функції, освіту та економічну діяльність. Витрати на соціальне забезпечення мали тенденцію до зростання, що пов'язано із зростанням прожиткового мінімуму, кількості ВПО в області тощо.

7. Міжнародний досвід показує, що соціально орієнтовані податкові політики є ефективним інструментом для боротьби з бідністю та нерівністю. Вони дозволяють не тільки підтримувати малозабезпечені верстви населення, а й забезпечувати фінансування важливих соціальних програм у сферах

охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення. Країни, такі як США, Канада, Норвегія, Німеччина та Швеція, продемонстрували, що прогресивне оподаткування та введення спеціальних податкових пільг можуть значно поліпшити соціальну справедливість, підвищити рівень життя населення і забезпечити сталий розвиток економіки. У впровадженні соціально орієнтованих податкових політик важливу роль відіграють: прогресивність податкових ставок, ефективне використання податкових пільг, чітка політика щодо підтримки соціально незахищених груп населення. Для України досвід цих країн може бути корисним при розробці та реалізації податкових реформ, що дозволяють покращити соціальну ситуацію в країні.

8. У процесі дослідження встановлено, що основними проблемами впровадження соціально-орієнтованої податкової політики є такі: низька довіра населення до державних інститутів, відсутність прогресивної шкали оподаткування, неефективні податкові пільги, обмеження фінансування соціальних програм, низький рівень адміністрування податків, наявність тіньової економіки.

9. Для створення соціально орієнтованої податкової політики необхідно запровадити прогресивне оподаткування, яке враховувало б доходи платників податків та дозволяло б перерозподіляти ресурси на користь соціально вразливих категорій. Запровадження прогресивного оподаткування матиме бажаний ефект, якщо буде досягнуто сплати фактичних податкових платежів та запроваджено ефективні схеми боротьби з ухиленнями від оподаткування в цілому. Для ефективного впровадження соціально орієнтованої податкової політики необхідно вдосконалити системи адміністрування податків, підвищити рівень автоматизації та контролю, а також зменшити можливості для корупції та маніпуляцій з податковими деклараціями. Також рекомендовано розвивати ефективні механізми боротьби з тіньовою економікою, в тому числі через удосконалення податкового контролю, впровадження нових технологій, спрямованих на виявлення та запобігання ухиленню від оподаткування. Також варто забезпечити більшу прозорість у

роботі податкових органів, підвищити рівень комунікації з громадянами, а також запровадити програми, спрямовані на підвищення довіри до державних інститутів. Необхідно переглянути та оптимізувати систему податкових пільг, щоб вони справедливо й ефективно сприяли підтримці соціально незахищених верств населення, а також забезпечували справедливий розподіл податкового навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амосов О.Ю., Дегтяр А.О., Меркулова Т.В. Податкова політика та податкова система : навч. посіб. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Х. : Магістр, 2010. 140 с.
2. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка : навч. Київ :Атіка, 2002. 368 с.
3. Бантон В.Д., Тарангул В.І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 30–35.
4. Бортнікова М., Чиркова Ю. Проблеми гармонізації податкового законодавства України та ЄС. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. С. 1-6.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
6. Веремчук Д. В. Сутність податкової політики та її роль у державному регулюванні економіки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. Суми. 2010. Вип. 28. С. 37-45.
7. Головай Н.М., Бей С. Гармонізація податкової політики України в умовах євроінтеграції: виклики, можливості та перспективи. *Empirio*. 2024. Т. 1, № 2. С. 76-83.
8. Головань Т. Г. Напрями формування податкової політики в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю від дня народж. чл.-кор. НАПрН України, акад. Міжнар. кадрової акад., Заслуж. діяча науки України, д-ра юрид. наук, проф. Процевського О. І.* Харків, Ломжа, 29 берез. 2024 р. Харків: Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Міжнар. Акад. Приклад. Наук в Ломжі та ін., 2024. С. 554–555.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року №436-IV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

10. Грін О., Кміть В., Приймак І. Україна – ЄС: податкові тренди в кризових умовах. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. С. 1-9.
11. Дементьєва Н.В. Інструменти податкової політики країн ЄС в сфері забезпечення соціальної справедливості в оподаткуванні. *Відновлення України та її регіонів в контексті глобальних трендів: управління, адміністрування та забезпечення. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 25–26 травня 2023 р.* Редкол.: В.В. Наумик (відпов. ред.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2023/conf/1.1/Collection_of_abstracts.pdf#page=110.
12. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/natsionalna-strategiya-dohodiv/750281.html>.
13. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Динаміка середньої заробітної плати по областях України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/dnepropetrovskaya/>
15. Дубина М., Попело О., Тарасенко О. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 91-110
16. Енциклопедичний словник з державного управління; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
17. Євтушевська О., Лагодієнко Н., Іванченкова Л. Податкова політика як складова державного податкового менеджменту. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. № 4. С. 32-37.
18. Іванов Ю.Б., Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: підручник. Київ : Атіка, 2006. 918 с.
19. Ільяшенко В.А. Податкова політика в системі регулювання соціально-економічного розвитку держави. *Економіка та держава*. 2013. №

8. С. 22-24.

20. Індекс інфляції в Україні. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>.

21. Кількість зареєстрованих безробітних. Міністерство фінансів України. 20.04.2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>.

22. Кононова О.Є., Шпатакова О.Л. Податкова політика : зміст, цілі та завдання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 20(1). С. 187-190.

23. Конституція України від 28.06.1996 року №254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96>.

24. Костишин Н. Вектори розвитку системи обліку і оподаткування доходів фізичних осіб в Україні враховуючи досвід зарубіжних країн. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. 2024. С. 59–66.

25. Крисоватий А.І. Податкова політика України : концептуальні засади теорії та практики : дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01. Тернопіль : ТДЕУ, 2006. 437 с.

26. Куценко Т. Моніторинг реалізації податкової політики в Україні: призначення та складові. *Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 трав. 2021 р., м. Чернівці)*. Чернівці: Технодрук, 2021. С. 109-113.

27. Лойко В.В., Руденко В.С. Діагностика проблем соціального розвитку України за міжнародними експертними оцінками. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. С. 1-9.

28. Макогон В.Д. Фіскальна політика як складова економічного розвитку. *Економічний вісник університету*. 2021. Вип. 49. С. 149-155.

29. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/>.

30. Момотюк Л. Податкова політика України: її ефективність та

вплив на розвиток економіки. *Економічні горизонти*. 2024. №№ 2-3 (28). С. 313-322.

31. Носіков Д.М. Фіскальна політика держави: теоретико-правовий аспект. *Державнебудівництво та місцевесамоврядування*. 2016. № 31. С. 178–192.

32. Обласний бюджет Дніпропетровської області. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0410000000>

33. Огірко О., Крет І. Фіскальна політика держави: сутність та аналіз особливостей складових з їх компонентами. *TraektoriâNauki. PathofScience*. 2023. № 4 (8). С. 2001-2008.

34. Огляд податків у США. URL: <https://incfine.com/ua/oglyad-podatviv-u-ssha/>

35. Огренич Ю., Щебликіна І., Сопіна А. Бюджетно-податкова політика України: особливості та напрями вдосконалення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. С. 1-9.

36. Податки та податкова система Канади (станом на 09.01. 2025) URL: <https://migrant.biz.ua/kanada/finansy-kanada/podatky-ta-podatкова-systema-kanady.html>

37. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року №2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

38. Покатаєва О.В., Давидков С.О. Вплив податкової політики на соціально-економічний розвиток країни. *Інвестиції : практика та досвід*. 2014. № 11. С. 17–21.

39. Положення про Державну податкову службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 року №227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n15>.

40. Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 №375 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014->

%D0%BF#Text

41. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 року №2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>.

42. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року №2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

43. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 року №794-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

44. Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу : Рішення Національного банку України від 12.09.2017 №37-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr037500-17>

45. Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік : Постанова Верховної Ради України від 13 травня 2011 р. № 3358-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3358-17>

46. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017 – 2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. №142-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249797370>

47. Ракул О.В. Фіскальна політика держави: проблеми розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 44–50.

48. Руденко Ю.М. Сутність податкової політики держави та вплив громадянського суспільства на її вироблення та реалізацію. *Держава та регіони*. 2017. № 3 (59). С. 94–99.

49. Семенець А.О., Косарева І.П., Гончарова Д.О. Обґрунтування теоретичних підходів до формування податкової системи країни. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 10. С. 347-354.

50. Середня заробітна плата. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.
51. Скаско О., Могила І.-Л. Теоретичні засади податкової політики в Україні: принципи, рівні та моделі. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 3. С. 83–96.
52. Складові частини витрат (видатків) розвитку та витрат (видатків) споживання : Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 №11. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16737473>
53. Слатвінська М.О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи : автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.01.08 / ОНЕУ. Одеса, 2019. 43 с.
54. Соф'їн М. До проблеми визначення поняття фіскальної політики в Україні в умовах євроінтеграції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 162-166.
55. Теремецький В.І. Соціальне спрямування податкових правовідносин – новий орієнтир податкової політики держави. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип. 17. С. 170–173.
56. Третякова О. В. Вплив податкової політики на економічний стан та подальший розвиток країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 5(4). С. 147-149.
57. Тропіна В., Гонта О. Соціальні аспекти формування ефективної податкової політики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. Вип. 138. С. 5-8.
58. Турянський Ю.І. Використання інструментів фіскальної політики. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Т. 27, № 7. С. 138-142.
59. Черновол О.М. Економічна сутність терміну «податкова політика». *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. Вип. 7(40). С. 123-130.
60. Якушко І.В. Фіскальна політика: сутність та особливості впливу на розвиток національної економіки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 6. С. 1-5.

